МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

БІЛЯК ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК: 658.15:330.161:631.1

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»

Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2026

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор, академік НААН
КВАША Сергій Миколайович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
проректор з науково-педагогічної роботи та розвитку,
професор кафедри глобальної економіки

Опоненти: доктор економічних наук, професор
ЖУРАВЛЬОВА Ірина Вікторівна,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
завідувач кафедри фінансів і кредиту

доктор економічних наук, професор
ВДОВЕНКО Лариса Олександрівна,
Вінницький національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

доктор економічних наук, професор
ТАНКЛЕВСЬКА Наталія Станіславівна,
Державний торговельно-економічний університет,
професор кафедри економіки
та фінансів підприємства

Захист відбудеться «06» березня 2026 року о 10^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Вчений секретар докторської
спеціалізованої вченої ради Ольга ГОГУЛЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Аграрний сектор є важливим сегментом економіки України, забезпечує продукування значної частки ВВП, відіграє ключову роль у формуванні експортного потенціалу та стане одним із основних джерел повоєнного відновлення і зростання. З цієї причини та з огляду на те, що сьогодні з'являються загрози для аграрного сектору внаслідок виникнення та загострення чисельних економічних конфліктів, підвищення фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору має вагоме значення. До того ж через воєнні дії, руйнування інфраструктури, блокаду торговельних шляхів, скорочення обсягів діяльності тощо вплив таких конфліктів значно посилюється, внаслідок чого фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання набуває критично важливого значення для їхнього виживання та майбутнього розвитку. Саме тому вивчення та розвиток наукових, методологічних і практичних засад її забезпечення є актуальною проблемою, що має високу наукову і практичну цінність.

Вивченню проблематики формування фінансової безпеки суб'єктів господарювання, зокрема й в аграрному секторі, присвячені численні наукові дослідження українських і закордонних вчених: С. Банзаль, О. Барановського, А. Бондар, З. Варналія, М. Василевського, С. Василішина, Л. Вдовенко, А. Гайрая, Т. Ганущак, В. Глущенко, К. Горячевої, Б. Гупти, В. Данилишина, М. Єрмошенка, В. Жук, Н. Жук, І. Журавльової, Т. Занг, О. Зуєвої, О. Лемішко, С. Лі, В. Лучик, С. Кваші, Н. Ковальчук, В. Мірошниченко, С. Мочерного, Ю. Негоди, Я. Пенг, О. Підхомного, К. Псаніса, О. Пристемського, В. Прокопишака, Н. Пойда-Носик, Н. Танклевської, К. Тарасової, З. Тітенко, В. Храпкіної, Л. Худолій, Н. Швець, Л. Яструбецької. У публікаціях науковців розкрито питання щодо сутності, ознак і характеристик фінансової безпеки, виділення чинників, що впливають на її рівень, розкриття методичних засад оцінювання, удосконалення методологічних підходів до розроблення і реалізації стратегій і тактики з її поліпшення.

Водночас достатньо дослідженою є сфера управлінської та економічної конфліктології, в межах якої значну кількість досліджень Р. Вудмена, Д. Гелрігела, Ф. Глазла, Р. Дарендорфа, Л. Діхтярь, В. Жука, Л. Ємельяненко, Т. Караваєвої, Л. Козер, Т. Мостенської, О. Мороз, В. Нагаєва, А. Куковського, В. Петюха, Н. Подольчака, О. Скринник, О. Сороківської, В. Удовенко, І. Хоми, Ф.-В. Хуанги, С.-Х. Чанги, А. Черепи, Л. Чернової та інших присвячено питанням розкриття сутності економічних конфліктів, природи їх виникнення та загострення, класифікації і систематизації конфліктів, визначенню особливостей впливу на стан і діяльність сторін конфлікту, методам оцінювання та підходам до їх врегулювання.

Однак проблематика впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання в аграрному секторі й досі залишається не дослідженою, що ускладнює розроблення дієвих підходів до фінансового убезпечення поряд із врегулюванням економічних конфліктів й потребує подальших науково-методологічних і практичних розвідок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертації безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема темою «Прикладні рішення регулювання конкурентоспроможності сільського і рибного господарства в системі циркулярної біоекономіки та викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0123U101944). Матеріали досліджень використано при підготовці звітів, де обґрунтовано формування фінансових механізмів підтримки циркулярної біоекономіки та підвищення рівня фінансової безпеки аграрних суб'єктів господарювання в умовах реалізації базових принципів економіки замкненого циклу. У межах теми авторкою запропоновано методологічні підходи до розроблення спеціальних програм фінансової підтримки для сільського і рибного господарства, спрямовані на впровадження циркулярних моделей виробництва продукції, використання

ресурсів та переробки відходів. Науково обґрунтовано засади поширення «зелених» фінансових інструментів через створення системи «зелених» кредитів і «зелених» облігацій для підтримки проєктів, спрямованих на збереження ресурсів та розвиток сталого аграрного господарства.

Також наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертації висвітлено авторкою в межах наукової теми «Прикладна розробка новітнього організаційно-економічного механізму регулювання сталого рибальства і аквакультури через розвиток сільських територій» (номер державної реєстрації 0120U102110). У межах наукової тематики дослідницею запропоновано підходи, методи та інструменти формування ефективного механізму регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки на основі посилення економічних, фінансових, інфраструктурних і соціальних основ розвитку сільських територій. Особливу увагу приділено врегулюванню конфліктів різних типів та утворенню дієвого підґрунтя для розвитку партнерських відносин між різними господарюючими суб'єктами на селі, сприянню кооперативному та інтеграційному об'єднанню рибальських, аквакультурних та інших типів аграрних підприємств для спільного вирішення економічних та організаційних питань.

У межах наукової теми «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643) авторкою було сформовано практичні рекомендації щодо формування системи антикризових заходів фінансового убезпечення для сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів, як-от війна, епідемії та пандемії, природні катастрофи, екологічні кризи, зміна клімату, економічні труднощі й інші небезпеки. Розроблено механізми фінансового забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва, постачання на ринок продуктів харчування, сільськогосподарської сировини і продуктів рибництва, формування запасів продовольства та інших необхідних ресурсів для забезпечення населення у разі екстремальних обставин. Авторкою запропоновано підходи до врегулювання економічних конфліктів, що виникають у сільському та рибному господарстві під час кризових ситуацій.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення науково-методологічних засад і надання практичних рекомендацій з посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів.

Відповідно до мети в дисертації поставлено та вирішено такі завдання:

– запропонувати трактування поняття «фінансове убезпечення суб'єктів господарювання в аграрному секторі»;

– визначити і систематизувати найбільш значимі економічні конфлікти, що виникають в діяльності аграрних суб'єктів господарювання;

– охарактеризувати підходи до формування механізмів фінансового убезпечення в аграрному секторі економіки;

– розвинути методологічні підходи до оцінювання фінансової безпеки;

– удосконалити методичні засади діагностики впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку;

– вивчити засади посилення потенціалу фінансового убезпечення;

– дослідити вплив конкурентних конфліктів на ефективність господарювання та фінансову безпеку;

– визначити залежність фінансового убезпечення від економічних конфліктів, що виникають у процесах залучення та розміщення капіталу;

– обґрунтувати сукупність перспективних індикаторів фінансової безпеки;

– розробити моделі фінансової поведінки суб'єктів господарювання в умовах економічних конфліктів і запропонувати науково-методологічні та практичні підходи до їх розвитку за дотримання різних критеріїв фінансового убезпечення;

– обґрунтувати ключові стратегічні пріоритети фінансової безпеки в аграрному секторі з урахуванням засад врегулювання економічних конфліктів, зокрема тих,

що актуалізуються у зв'язку із сучасною соціально-економічною, політичною та воєнною турбулентністю;

– систематизувати сукупність внутрішніх і зовнішніх інструментів посилення фінансової безпеки через управління конфліктними ситуаціями та запропонувати напрями їх удосконалення;

– запропонувати заходи з протидії загрозам фінансовій безпеці, що виникають внаслідок майнових конфліктів власності через здійснення рейдерських атак;

– розробити напрями запровадження децентралізованого підходу до енерго-забезпечення суб'єктів аграрного сектору для вирішення енергетичних економічних конфліктів і посилення фінансової безпеки.

Об'єкт дослідження – процес посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методологічних і практичних засад фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснене на основі діалектичного методу пізнання та системного підходу, що дозволило комплексно вивчити теоретичні й методологічні засади та практичні аспекти фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів. При узагальнені теоретичних та методичних аспектів фінансового убезпечення в умовах економічних конфліктів використано аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, прийоми абстрактно-логічного методу, аналогії і порівняння. В аналітичних дослідженнях на прикладі суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки України було застосовано методи порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, коефіцієнтний аналіз, графічний, індексний аналіз. При визначенні стратегічних напрямів посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах економічних конфліктів використано методи статистичних групувань, відстані від еталону, кластерний аналіз, оцінювання дисперсії і варіації, розрахунково-конструктивний метод, кореляційно-регресійний аналіз, оптимізаційне моделювання, результати монографічних досліджень. Для обґрунтування підходів до удосконалення інструментарію фінансового убезпечення та врегулювання економічних конфліктів застосовано case study, з елементами інтерв'ювання, експертних оцінок, моніторингу та аналізу медіа і публічної інформації, сценарного методу, методів екстраполяції та монографічних досліджень.

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти України, офіційні матеріали і документи міжнародних організацій, дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, наукові публікації, інформація мережі Інтернет, матеріали наукових установ, асоціацій аграрних виробників, інформація фінансової звітності аграрних підприємств, особисті дослідження авторки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних положень, концептуальних і науково-методологічних підходів до посилення фінансової безпеки аграрного сектору в умовах економічних конфліктів. Найбільш значущі наукові результати, що характеризують наукову новизну і виносяться на захист:

вперше:

– науково обґрунтовано концептуальні підходи до розкриття сутності та природи фінансової безпеки за допомогою конкретизації змісту поняття «фінансове убезпечення» як цілісного процесу, що охоплює визначення й оцінювання фінансових небезпек, ідентифікацію оптимальної стратегії фінансової безпеки, розроблення й реалізацію сукупності заходів з фінансового убезпечення, побудову системи ефективного моніторингу і контролю за реалізацією управлінських рішень у сфері фінансової безпеки;

– сформовано систематизацію найбільш значимих економічних конфліктів через визначення десяти основних груп і 23 підгруп, що виникають, зокрема, через використання природних ресурсів, альтернативне використання земель та інших аграрних ресурсів

і потужностей, ГМО, у процесі міжнародної торгівлі, загострюються в процесі взаємодії з контрагентами і партнерами, а також еколого-економічні, майнові конфлікти власності, енергетичні, трудові конфлікти, конфлікти конкурентного типу, що створює підґрунтя для науково-методологічних та аналітичних досліджень їхнього впливу на фінансову безпеку аграрних суб'єктів господарювання;

– розроблено науково-методологічні та практичні підходи щодо моделювання поведінки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів за дотримання різних критеріїв фінансового убезпечення і обґрунтовано три стохастичні моделі взаємозв'язку фінансової безпеки з найбільш впливовими чинниками за критеріями ефективності, фінансової стійкості та ліквідності, а результати доповнено описовими моделями, що сукупно дозволяють раціоналізувати фінансову поведінку суб'єктів господарювання аграрного сектору в процесі провадження операційної, інвестиційної і фінансової діяльності з огляду на оптимізацію обраного критерію фінансового убезпечення;

удосконалено:

– методичні засади діагностики економічних конфліктів за допомогою обґрунтування концептуального підходу дослідження, розроблення дев'ятиетапного алгоритму аналізу, виділення та розвитку сукупності специфічних оціночних методів на основі case study з елементами інтерв'ювання, експертних оцінок, моніторингу та аналізу медіа і публічної інформації, сценарного методу, аналізу чутливості, стрес-тестування, що дозволяє забезпечити глибину та контекстуальність аналізу, виявити провідні наративи щодо обґрунтування позиції сторін, оцінити наслідки конфлікту за реалізації різних стратегій поведінки та управлінських рішень;

– визначення умов виникнення та особливостей поширення економічних конфліктів, заснованих на асиметричній конкуренції, що дозволило обґрунтувати підходи до оздоровлення конкуренції й усунення асиметричності, підвищення ефективності господарювання, платоспроможності та зміцнення фінансової безпеки на основі диференціації діяльності різних за розмірами, формами та ресурсним забезпеченням суб'єктів господарювання;

– інструментарій і порядок визначення найбільш інформативних індикаторів фінансової безпеки суб'єктів господарювання, які наочно демонструють відмінності різних підходів фінансового убезпечення, дозволяють проводити експрес-діагностику рівня фінансової безпеки, характеризують процеси формування основного капіталу й оцінювання його стану, забезпеченість оборотними коштами з урахуванням їхньої мобільності й оборотності, тривалість фінансових циклів, рентабельність діяльності та використання власного капіталу, фінансову автономію і рівень заборгованості, платоспроможність;

– стратегічні пріоритети фінансової безпеки в аграрному секторі з урахуванням засад врегулювання економічних конфліктів; виокремлено ті з них, що мають перманентний характер і залишаються актуальними незалежно від змінюваності бізнес-середовища, та ті, що мають тимчасовий характер та актуалізуються виключно під впливом сучасних соціально-економічних, політичних і воєнних дестабілізаційних процесів, що дозволяє удосконалити політику фінансового убезпечення. Серед пріоритетів, що мають тимчасовий характер, визначено забезпечення енергетичної незалежності, оптимізацію логістичного ланцюжка руху вартості, запобігання майновим конфліктам власності та рейдерським атакам, захист майнових активів і земель;

– систематизацію та розроблення напрямів розвитку сукупності інструментів врегулювання конфліктних ситуацій, що сприятиме фінансовому убезпеченню суб'єктів господарювання в аграрному секторі. Зокрема, зовнішніх інструментів: через посилення правового регулювання господарських відносин і відповідальності за порушення законодавства, усунення правових та технічних прогалин у функціонуванні Державного земельного кадастру, удосконалення систем моніторингу, бізнес-агроконсалтингу та дорадництва, розвитку ринку землі, поширення зеленої енергетики та генерації з відновлюваних джерел енергії, антимонопольної політики та розвитку здорової

конкуренції, розбудови інфраструктури, поширення практики функціонування штабів кризового реагування. А також внутрішніх інструментів на підставі розвитку соціальної відповідальності та внутрішньої корпоративної культури, цифровізації діяльності аграрних підприємств, технологічної культури та культури землеробства, удосконалення базових управлінських функцій, модернізації бізнес-моделей і раціоналізації бізнес-процесів, розвитку системи внутрішньої та зовнішньої маркетингової комунікації, інноваційної активності техніко-технологічного й організаційно-управлінського характеру тощо;

– сформований науковий підхід щодо провадження децентралізованого підходу до енергозабезпечення суб'єктів аграрного сектору економіки України, що утворює стабільне підґрунтя для фінансового убезпечення. Виділено шість ключових груп інтересантів реалізації енергетичних проєктів, обґрунтовано найбільш оптимальні варіанти розвитку проєктів у галузі відновлюваних джерел енергії в розрізі сонячної, вітрової енергогенерації, виробництва біогазу та похідних компонентів для кожної з цих груп, визначено джерела фінансування, розраховано й узагальнено інвестиційні потреби на реалізацію ключових проєктів, запропоновано засади для поєднання зусиль інтересантів через створення енергетичних кооперативів для укрупнення проєктів генерації та підвищення їхньої ефективності;

набули подальшого розвитку:

– підходи до формування механізмів фінансового убезпечення аграрних суб'єктів господарювання, які вирізняються за своєю сутністю, цілями і задачами, використовуваними засобами й ресурсами, методами, інструментами й процесом реалізації та орієнтуються на один із трьох базових варіантів: одноосібний – на основі задіяння власних сил, засобів і ресурсів суб'єкта господарювання або залучення ним ресурсів зі сторони на свій власний ризик; інтеграційний – на основі об'єднання зусиль, засобів і ресурсів двох або більше суб'єктів господарювання; преференційний – із залученням державної допомоги або допомоги територіальних громад;

– методологічні засади оцінювання рівня фінансової безпеки для трьох основних стратегій фінансування (агресивної, консервативної та компромісної) з виділенням диференційованих критеріїв фінансового убезпечення, а також обґрунтування напрямів удосконалення оцінок через інтеграцію сучасних аналітичних інструментів, посилення гнучкості оціночних підходів, поєднання фінансових та нефінансових індикаторів оцінювання, запровадження інструментів раннього попередження і реагування, а також покращення комунікаційних каналів зацікавлених сторін, що сукупно забезпечує поліпшення ідентифікації рівнів фінансової безпеки на рівні окремих суб'єктів господарювання;

– засади управлінського впливу суб'єктів господарювання щодо запобігання негативному впливу зовнішніх ризиків, послаблення чинників внутрішніх загроз, розвитку адаптивності, гнучкості і здатності до сприйняття змін та інновацій, удосконалення управлінських функцій щодо організації фінансової діяльності, фінансового планування, внутрішнього аудиту, аналізу і контролю, посилення фінансової прозорості та поліпшення взаємодії з партнерами, контрагентами, державою, що сприятиме посиленню потенціалу фінансового убезпечення;

– розкриття природи впливу економічних конфліктів на процеси залучення та розміщення капіталу, формування фінансової стійкості, що в кінцевому підсумку сприятиме раціоналізації моделей фінансової безпеки й обґрунтуванню засад удосконалення фінансової поведінки аграрних суб'єктів господарювання;

– обґрунтування напрямів протидії загрозам фінансовій безпеці, які виникають внаслідок майнових конфліктів власності через здійснення рейдерських атак, що полягають у: втіленні практичних пропозицій щодо подолання проблеми рейдерства в дорожніх картах; розширення антирейдерських ініціатив у законодавстві, зокрема, через удосконалення підходів до реєстрації і перереєстрації документів, що мають ризик використання в рейдерських схемах, і запровадження механізму блокування можливостей подальшої перереєстрації документів після подання уже першої скарги; забезпечення взаємодії

ресурсів електронних реєстрів між собою та автоматизації технічних процесів, зокрема через створення автоматичної системи розпізнавання ризикованих операцій; визначенні й закріпленні в законодавстві терміну «рейдерство», забезпеченні проведення державними структурами статистичного аналізу випадків скоєння рейдерства; формування електронного кабінету власності для фізичних і юридичних осіб як окремого цифрового продукту або на базі можливостей системи «Дія» за технологією блокчейну з багатоетапним верифікуванням.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати дослідження мають теоретичне і практичне значення для формування засад забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки в умовах економічних конфліктів.

У роботі Міністерства аграрної політики та продовольства України використано методичні рекомендації з оцінювання індикаторів фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі, що дозволило вивчити стан, динаміку та порівняльну характеристику явищ і процесів у сфері фінансової безпеки, ідентифікувати їх різновиди, визначити підґрунтя для розроблення та впровадження ефективних управлінських і регулюючих заходів. Практичне застосування отримали пропозиції щодо обґрунтування концептуальних задач і удосконалення організаційних основ управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах виникнення і перебігу різних типів економічних конфліктів (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 05.04.2024 р.).

Результати дослідження щодо подолання рейдерства, передусім через формування взаємодії ресурсів електронних реєстрів між собою, автоматизацію технічних процесів реєстрації прав власності на майно і землю використано в роботі Голосіївської районної в місті Києві державної адміністрації. Удосконалення підходів до нотаріального завірення або формування реєстру обліку правовідносин у господарських договорах, які мають ризик стати предметом рейдерських атак, формування електронного кабінету власності для фізичних і юридичних осіб з багатоетапним верифікуванням тощо (акт про впровадження/ використання результатів дисертаційного дослідження від 14.08.2023 р.).

У роботі Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької області державної адміністрації використовуються наукові розробки авторки, які полягають у методологічних підходах до оцінки конфліктів в умовах правового режиму воєнного стану, відповідних пропозиціях щодо збільшення експортного потенціалу регіону. Пропозиції дослідниці враховано при розробленні Програми соціально-економічного розвитку Гайсинської міської територіальної громади Вінницької області на 2024 р. (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 03.01.2023 р.)

Результати монографічних та аналітичних досліджень авторки щодо оцінювання ключових характеристик фінансового стану та рівня фінансової безпеки аграрних підприємств Винницької області, аналізу їх фінансової стійкості, платоспроможності, ефективності та інтенсивності ведення господарської діяльності використано при розробленні Програм економічного і соціального розвитку Джулинської територіальної громади. Зокрема, напрацювання та результати наукових досліджень використано для поглибленого оцінювання соціального й економічного розвитку територіальної громади, визначення цілей і пріоритетів подальших перспективних зрушень, обґрунтування напрямів розв'язання головних проблем при досягненні поставлених цілей, вимірювання ризиків та виявлення можливих перешкод, планування джерел фінансування програмних заходів. Напрацювання авторки щодо практичного використання методів та інструментів врегулювання конфліктів, зокрема конфлікту інтересів і ряду економічних конфліктів, що стають наслідком впливу кризових ситуацій та надзвичайних подій, використано для розвитку соціального діалогу в територіальних громадах Вінницької області, укладення колективних договорів між адміністраціями та трудовими колективами ряду організацій

у 2021–2024 р. (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 29.01.2024 р.).

Результати наукових досліджень щодо фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів використовуються Департаментом агропромислового розвитку для розроблення заходів і напрямів щодо оптимізації та удосконалення фінансової стійкості аграрних підприємств Вінницької області. Основні висновки і пропозиції викладено в дисертаційному дослідженні, враховано при підготовці змін до Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 р., Плану заходів на виконання Стратегії цільових програм розвитку галузей аграрного виробництва, а також наданні консультативної допомоги аграрним товаровиробникам з питань фінансової безпеки. Напрацювання авторки мали значну практичну цінність з огляду на те, що методологічні підходи до обґрунтування моделей фінансової оптимізації для сільськогосподарських підприємств було розроблено на основі вивчення і узагальнення практичних матеріалів щодо фінансового стану та результатів діяльності товаровиробників Вінницької області (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 26.01.2024 р.).

Результати дослідження щодо удосконалення концептуальної фінансової безпеки аграрних товаровиробників різних організаційно-правових форм господарювання; щодо запропонованих моделей врегулювання конфліктів учасників ринкових відносин; щодо визначення сприятливих умов для посилення фінансової безпеки аграрних товаровиробників у кризових ситуаціях, зокрема й під час оголошення дії воєнного стану; щодо розроблених методів та інструментів державної підтримки процесів фінансового убезпечення в аграрному секторі, використовуються в навчальному процесі під час викладання дисципліни «Корпоративні фінанси», «Місцеві фінанси», «Управління фінансовою санацією підприємства», «Фінансовий контролінг», для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (акт про впровадження/використання результатів дисертаційного дослідження від 10.10.2024 р.).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є результатом самостійної наукової роботи, у якій викладено авторський підхід до забезпечення фінансової безпеки в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів. Основні наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які виносяться на захист, одержано авторкою особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень авторки. Робота не містить матеріалів кандидатської дисертації здобувачки.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та результати дисертації апробовано на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва» (м. Тернопіль, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації» (м. Київ, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку» (м. Львів, 2014 р.).; Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні економічні технології для розвитку підприємств, регіонів, країн» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації» (м. Миколаїв, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (м. Миколаїв, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні шляхи стабілізації фінансово-економічного стану країни» (м. Львів, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Реформування фінансово-економічної системи в контексті міжнародного співробітництва» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи» (м. Полтава, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки України в умовах глобальних викликів» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна, Болгарія, ЄС: економічні, технічні та соціальні тенденції розвитку» (м. Бургас, Болгарія, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна, Болгарія, ЄС: економічні, технічні та соціальні тенденції розвитку» (м. Бургас, Болгарія, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика України в умовах глобальних викликів» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія інноваційного розвитку аграрних формувань України: аналітико-прогнозний аспект» (м. Київ, 2022 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано в 48 наукових працях, з яких 4 статті у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 30 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 14 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Роботу викладено на 487 сторінках. Дисертація містить 47 таблиць, 30 рисунків, 8 додатків. Список використаних джерел налічує 480 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відображено їх апробацію та особистий внесок здобувачки.

У першому розділі **«Теоретичні засади фінансової безпеки суб’єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів»** розкрито суть фінансової безпеки та досліджено еволюцію наукової думки щодо визначення її природи, виявлено особливості впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку суб’єктів господарювання, охарактеризовано підходи до формування механізмів фінансового убезпечення в аграрному секторі економіки.

Посилення фінансової безпеки в сучасних умовах є одним із ключових завдань державної політики та системи управління суб’єктами господарювання. Для аграрного сектору економіки фінансова безпека набуває особливого значення, оскільки саме вона створює передумови для безперервності виробничого процесу, своєчасного фінансування сезонних робіт, відтворення основного капіталу та підтримання стабільної платоспроможності. В умовах зростання невизначеності, воєнних дій, кліматичних змін і порушення логістичних ланцюгів фінансова безпека виступає базою для ефективного та ритмічного господарювання аграрних суб’єктів, визначає їхню здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища та забезпечувати довгострокову життєздатність.

У роботі вивчено еволюцію наукових підходів до трактування поняття «безпека» та її різновидів. Зазначено, що фінансова безпека є складовою економічної безпеки та розглядається на різних рівнях економічних систем – від держави до окремого суб’єкта господарювання. В аграрному секторі вона тісно пов’язана не лише з фінансовими результатами діяльності, а й із продовольчою, енергетичною та соціальною безпекою.

У дисертації обґрунтовано, що відсутність єдиного загальноприйнятого визначення фінансової безпеки вимагає формування інтегрованого підходу до її розуміння. Узагальнення наукових позицій дозволяє розглядати фінансову безпеку суб’єкта господарювання як такий його фінансовий стан, за якого підприємство динамічно розвивається в умовах посилення

конкурентного середовища за відсутності будь-яких внутрішніх і зовнішніх загроз та отримує прибуток як основний визначальний фактор фінансової безпеки підприємницької діяльності, що відповідає пріоритетним інтересам аграріїв.

Фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання визначає не лише рівень їхньої поточної стабільності, а й можливість планування, інвестування та впровадження інновацій. Її недостатній рівень призводить до порушення фінансових потоків, втрати керованості виробничими процесами, зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування та зниження конкурентоспроможності. Таким чином, фінансова безпека виступає фундаментом для ритмічного функціонування аграрного виробництва та гарантією збереження економічного потенціалу галузі.

Обґрунтовано доцільність використання категорії «фінансове убезпечення» як такої, що відображає динамічний характер досягнення фінансової безпеки. Запропоновано авторське визначення, відповідно до якого фінансове убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору є процесом, що охоплює визначення, аналіз та оцінювання фінансових небезпек, спричинених економічними конфліктами; ідентифікацію оптимальної стратегії фінансової безпеки; розроблення, планування та реалізацію сукупності заходів фінансового убезпечення; побудову системи ефективного моніторингу і контролю управлінських рішень.

Значну увагу в процесі дослідження приділено впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання аграрного сектору. Зазначено, що більшість фінансових загроз формується у сфері взаємодії з іншими учасниками економічних відносин – постачальниками, споживачами, партнерами, фінансовими установами та державними органами. Економічні конфлікти зумовлюють порушення договірних зобов'язань, затримки розрахунків, втрату доходів, зростання трансакційних витрат і фінансових ризиків.

З'ясовано, що економічні конфлікти в аграрному секторі мають багатоаспектний характер і посилюються під впливом воєнних дій, пандемій, кліматичних загроз і глобальних трансформацій світової економіки. Вони безпосередньо впливають на структуру капіталу, ліквідність активів, кредитоспроможність та інвестиційну привабливість аграрних підприємств. Як наслідок, суб'єкти господарювання змушені коригувати фінансову поведінку, переходити до більш ризикованих моделей фінансування або відмовлятися від стратегічних інвестицій.

Наведено систематизацію найбільш поширених економічних конфліктів, що виникають між суб'єктами господарювання в аграрному секторі економіки України, серед яких конкурентні, ресурсні, енергетичні, майнові, екологічні та конфлікти, що виникають у процесі міжнародної торгівлі. Основні групи та підгрупи таких конфліктів узагальнено і представлено на рис. 1, що дозволяє комплексно оцінити масштаби їхнього впливу на фінансову безпеку.

У дисертації розроблено та детально охарактеризовано три базові механізми фінансового убезпечення аграрних суб'єктів господарювання. Одноосібний механізм ґрунтується на використанні власних фінансових ресурсів або залученні зовнішнього фінансування за самостійним рішенням суб'єкта господарювання. Його застосування передбачає повну відповідальність за фінансові ризики та самостійне врегулювання економічних конфліктів. Основною метою механізму є підвищення фінансової автономії, а ключовими інструментами – фінансове планування, управління оборотними коштами, оптимізація структури активів і капіталу, формування резервів і страхування ризиків.

Інтеграційний механізм фінансового убезпечення базується на кооперації та об'єднанні ресурсів двох або більше аграрних суб'єктів, які мають спільні економічні інтереси. Його метою є досягнення синергетичних ефектів, зниження індивідуальних ризиків і підвищення фінансової стійкості учасників. Реалізація механізму здійснюється через створення кооперативів, альянсів, спільних інвестиційних проєктів і використання спільної інфраструктури.

Економічні конфлікти, що виникають в аграрному секторі та справляють найбільший вплив		
Група 1	***Конфлікти, що виникають через використання природних ресурсів***	
	Підгрупа 1	Конфлікти через використання землі, зокрема через перерозподіл земель, між власниками землі і землекористувачами, через права на володіння та користування земельними ділянками
	Підгрупа 2	Конфлікти через використання лісових ресурсів
	Підгрупа 3	Конфлікти через використання водних ресурсів, зокрема конфлікти правового типу та міжгосподарські конфлікти
Група 2	***Економічні конфлікти конкурентного типу***	
	Підгрупа 1	Конкурентні конфлікти прямого типу, зокрема через доступ до ринків, збут, через пряму монополізацію ринків
	Підгрупа 2	Конкурентні конфлікти непрямого типу
Група 3	***Конфлікти, що виникають у процесі ведення господарської діяльності між аграрними товаровиробниками та їхніми партнерами й іншими контрагентами***	
	Підгрупа 1	Цінові конфлікти, що виникають, зокрема, через встановлення закупівельних цін, зумовлені коливанням ринкової кон'юнктури
	Підгрупа 2	Конфлікти, що спричинюються умовами контрактів, зокрема через односторонні зміни договірних умов, через непрозорі умови, через застосування санкцій
	Підгрупа 3	Конфлікти, що виникають через якість продукції
	Підгрупа 4	Конфлікти, що спричинюються порушенням термінів поставок
	Підгрупа 5	Конфлікти, що спричинюються монополізацією ринків у ланцюгах руху вартості
	Підгрупа 6	Конфлікти через використання технологій
	Підгрупа 7	Конфлікти, що виникають через логістику, зокрема через перевезення, через логістичну інфраструктуру
Група 4	***Конфлікти, що виникають у процесі міжнародної торгівлі***	
	Підгрупа 1	Конфлікти, що виникають через застосування обмежувальних заходів, мит, квот тощо
	Підгрупа 2	Конфлікти, що виникають через обмеження доступу до зовнішніх ринків
	Підгрупа 3	Конфлікти, що виникли при експортуванні аграрної продукції під час війни
Група 5	***Еколого-економічні конфлікти***	
	Підгрупа 1	Конфлікти, що виникають через обмеження у використанні хімічних засобів
	Підгрупа 2	Конфлікти через забруднення навколишнього природного середовища
Група 6	***Трудові конфлікти***	
	Підгрупа 1	Конфлікти, зумовлені сезонністю праці в аграрному секторі
	Підгрупа 2	Конфлікти, пов'язані з міграцією
Група 7	***Економічні конфлікти, що виникають через використання ГМО***	
	Підгрупа 1	Конфлікти, зумовлені регулюванням щодо використання ГМО
	Підгрупа 2	Конфлікти, пов'язані з протистоянням між виробниками
Група 8	***Конфлікти, що виникають через альтернативне використання земель та інших аграрних ресурсів й потужностей***	
	Підгрупа 1	Конфлікти через зміну призначення сільськогосподарських земель
	Підгрупа 2	Конфлікти, що виникають через негативний вплив інших видів діяльності на аграрне виробництво
Група 9	***Енергетичні конфлікти***	
Група 10	***Майнові конфлікти власності***	

Рис. 1. Систематизація економічних конфліктів найбільш інтенсивного впливу в аграрному секторі економіки України*

Примітка. *Розроблено авторкою

Преференційний механізм фінансового убезпечення передбачає залучення прямої і непрямої підтримки з боку держави та територіальних громад. Він спрямований на формування сприятливих зовнішніх умов фінансової стабільності аграрного сектору через

застосування субсидій, дотацій, пільгового кредитування, грантів, державних гарантій і податкових стимулів. Значення цього механізму зростає в умовах криз і воєнних загроз, коли внутрішніх ресурсів суб'єктів господарювання не достатньо. У роботі підкреслено, що ефективне поєднання зазначених механізмів фінансового убезпечення з урахуванням характеру економічних конфліктів є необхідною умовою забезпечення належного рівня фінансової безпеки та сталого розвитку аграрного сектору економіки.

У другому розділі **«Методологічні основи фінансової безпеки в умовах економічних конфліктів»** висвітлено методологію оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання, систематизовано методи діагностики впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку, а також досліджено методичний інструментарій визначення потенціалу фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів.

Вказано, що методологія дослідження відіграє ключову роль у процесі наукового пізнання фінансової безпеки, оскільки забезпечує системність, послідовність та обґрунтованість оцінювання складних економічних процесів. Методологію фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах економічних конфліктів, що використовується в дисертаційному дослідженні, узагальнено та подано на рис. 2.

Рис. 2. Методологія фінансової безпеки в умовах економічних конфліктів*
Примітка. *Розроблено авторкою

Застосування запропонованої методології дозволяє визначити принципи, підходи, методи та інструменти аналізу, сформувати логіку дослідження і забезпечити достовірність отриманих результатів. Основні принципи методології фінансової безпеки аграрних підприємств враховують специфіку функціонування аграрного сектору та вплив економічних конфліктів на фінансову безпеку. До них віднесено принципи адаптивності, безперервного моніторингу, інформаційного забезпечення, прогнозованості, диверсифікації, ресурсо-ефективності та інтеграції. Дотримання таких принципів забезпечує здатність суб'єктів господарювання своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, знижувати рівень ризиків і підтримувати фінансову стійкість.

Визначено, що серед прийомів методології фінансової безпеки ключове місце посідають диверсифікація, резервування, страхування, хеджування, аутсорсинг, контролінг, моніторинг і реструктуризація. Сукупне застосування цих прийомів дозволяє не лише мінімізувати негативні наслідки економічних конфліктів, а й підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами.

Значну увагу у роботі приділено визначенню показників та індикаторів фінансової безпеки. У роботі наголошено на доцільності розмежування понять «критерій», «показник» та «індикатор». Показники відображають окремі кількісні характеристики фінансового стану, тоді як індикатори є найбільш інформативною їх частиною, що дозволяє об'єктивно оцінити рівень фінансової безпеки. До ключових індикаторів віднесено ті, що характеризують фінансову стійкість, забезпеченість активами, ліквідність і платоспроможність, ефективність господарювання, ефективність використання капіталу та ділову активність.

У дослідженні обґрунтовано, що критерії фінансової безпеки визначають логіку та спрямованість оцінювання і безпосередньо пов'язані з фінансовою стратегією суб'єкта господарювання. Виділено три базові критерії, які відповідають трьом моделям фінансового убезпечення: ефективність господарювання та використання капіталу (агресивна модель), захищеність від фінансових ризиків і втрати стійкості (консервативна модель) та забезпечення достатнього рівня ліквідності й платоспроможності (компромісна модель). Залежно від обраного критерію змінюються набір показників, методи та інструменти оцінювання.

Методи оцінювання фінансової безпеки в роботі поділено на формалізовані та неформалізовані. Формалізовані методи базуються на розрахунках фінансових коефіцієнтів, індексів та інтегральних показників, тимчасом як неформалізовані ґрунтуються на експертних оцінках, логічних узагальненнях і професійних судженнях аналітика. Інструментарій оцінювання формується відповідно до провідного критерію фінансового убезпечення.

У дисертації наведено послідовність кроків оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору. Вона передбачає аналіз цілей діяльності, ідентифікацію фінансової стратегії, вибір провідного критерію убезпечення, формування системи основних і допоміжних показників, збір та обробку інформації, визначення ключових чинників впливу, прогнозування та моделювання оптимального рівня фінансової безпеки, а також порівняння фактичних і модельних значень з подальшим обґрунтуванням управлінських рішень.

Запропоновано напрями удосконалення методології оцінювання фінансової безпеки, зокрема, через інтеграцію сучасних аналітичних інструментів, поєднання фінансових і нефінансових індикаторів, підвищення гнучкості оціночних підходів, запровадження інструментів раннього попередження та реагування, а також удосконалення комунікацій між зацікавленими сторонами. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню об'єктивності оцінювання та ефективності управління фінансовою безпекою в умовах економічних конфліктів.

Встановлено, що в науковій думці діагностика фінансової безпеки є достатньо опрацьованою сферою досліджень, водночас методи аналізу й оцінювання економічних конфліктів залишаються значно менш систематизованими. Це ускладнює розвиток

як теоретико-методологічних засад соціально-економічної конфліктології, так і практичних підходів до врегулювання економічних конфліктів в аграрному секторі економіки.

У роботі узагальнено послідовність аналізу й оцінювання економічних конфліктів, яка охоплює визначення джерел і причин їх виникнення, оцінювання поточної ситуації, масштабів і рівня напруженості конфлікту, аналіз імовірних наслідків для всіх сторін, вивчення динаміки перебігу та пошук можливих способів урегулювання. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити конфлікт як багатоаспектне явище, що має економічні, соціальні, правові та інші виміри.

У дисертації обґрунтовано концептуальний підхід до дослідження економічних конфліктів, який базується на застосуванні індукційного методу наукового пізнання. Ключовим методом дослідження економічних конфліктів визначено кейс-метод (case study), який забезпечує глибокий аналіз реальних ситуацій у їхньому природному середовищі. Для підвищення об'єктивності оцінювання економічних конфліктів запропоновано поєднання кейсового методу з іншими спеціальними методами, зокрема інтерв'юванням, експертними оцінками та моніторингом і аналізом медіа та публічної інформації, а також з використанням сценарного аналізу, аналізу чутливості, SWOT-аналізу та стрес-тестування для моделювання можливих варіантів розвитку економічних конфліктів і оцінювання їх наслідків.

Запропоновано алгоритм дослідження економічних конфліктів, що передбачає послідовне визначення їхньої природи, аналіз інтересів сторін, моделювання сценаріїв розвитку, оцінювання ризиків і можливостей врегулювання, а також прийняття управлінських рішень або коригування обраних стратегій у разі їх неефективності.

Обов'язковим елементом фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору є посилення потенціалу фінансової безпеки, який за своєю суттю відображає сукупність ресурсів, резервів і можливостей для запобігання фінансовим загрозам та ефективного реагування на них. Потенціал фінансової безпеки визначає спроможність суб'єкта господарювання підтримувати стабільність функціонування, адаптуватися до змін внутрішнього й зовнішнього середовища, забезпечувати платоспроможність. Оцінювання потенціалу має ґрунтуватися не на фіксації досягнутого рівня фінансової стійкості чи ліквідності, а на аналізі спроможності оптимізувати структуру джерел фінансування, раціоналізувати розміщення капіталу, підвищити ефективність господарювання, забезпечити ліквідність і посилити захист від ризиків.

У дисертації обґрунтовано, що формування та розвиток потенціалу фінансової безпеки аграрних суб'єктів в умовах економічних конфліктів має здійснюватися за кількома взаємопов'язаними напрямами. Першочергове значення має запобігання негативному впливу зовнішніх ризиків і загроз за допомогою своєчасного їх виявлення, прогнозування та управління через диверсифікацію, страхування, хеджування і формування фінансових резервів.

Важливим напрямом є послаблення чинників виникнення внутрішніх загроз, що досягається через удосконалення організаційної структури, управлінських процесів, фінансової та кредитної політики, а також розвиток кадрового потенціалу й корпоративної культури. Окрема увага приділяється розвитку адаптивності та гнучкості суб'єктів господарювання, їхній здатності сприймати зміни та інновації, впроваджувати сучасні методи управління, цифрові технології і гнучкі організаційні форми.

У роботі підкреслено, що посилення потенціалу фінансової безпеки не можливе без удосконалення управлінських функцій у сфері фінансового планування, внутрішнього аудиту, аналізу й контролю, а також без підвищення фінансової прозорості та якості взаємодії з партнерами й контрагентами. Сукупна реалізація зазначених напрямів створює підґрунтя для підвищення фінансової стійкості аграрних суб'єктів господарювання та забезпечення їхньої здатності ефективно функціонувати в умовах економічних конфліктів.

У третьому розділі **«Діагностика фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі України та оцінювання впливу економічних конфліктів**

на її динаміку» досліджено соціально-економічні умови і виділено ключові характеристики функціонування аграрного сектору, оцінено вплив конкурентних конфліктів на ефективність діяльності та фінансову безпеку, проаналізовано залежність фінансового убезпечення від економічних конфліктів, що виникають у процесах залучення і розміщення капіталу.

У процесі дослідження здійснено комплексний аналіз соціально-економічних умов та ключових характеристик функціонування аграрного сектору України в довоєнний і воєнний періоди. Обґрунтовано, що повномасштабне військове вторгнення російської федерації стало потужним дестабілізуючим чинником для національної економіки загалом і аграрного сектору зокрема, суттєво загостривши економічні конфлікти, порушивши виробничо-логістичні ланцюги та негативно вплинувши на фінансову безпеку суб'єктів господарювання.

Аграрний сектор визначено як один із ключових системоутворюючих секторів національної економіки України, який забезпечує продовольчу безпеку держави, формує сировинну базу для переробної промисловості, створює значну частку експортного потенціалу та виконує важливу соціальну функцію в сільській місцевості. Сільськогосподарські угіддя займають понад 70 % території країни, а виробництво здійснюється в різних природно-кліматичних зонах, що зумовлює високу територіальну диференціацію умов господарювання, рівнів ефективності та фінансової безпеки аграрних підприємств.

У дослідженні показано, що у 2010–2021 рр. аграрний сектор демонстрував відносно стійку позитивну динаміку розвитку та забезпечував від 7,5 % до понад 12 % валового внутрішнього продукту України. У порівняльних цінах обсяги виробництва аграрної продукції залишалися загалом стабільними до початку повномасштабної війни, що свідчить про адаптивність сектору до внутрішніх і зовнішніх викликів. Водночас після початку повномасштабної війни, з періоду 2022–2023 рр., спостерігалося порушення позитивних тенденцій, обумовлене руйнуванням виробничих потужностей, зростанням собівартості та логістичними обмеженнями.

Однак аграрний сектор зберіг ключову роль у зовнішній торгівлі України. У довоєнний період експорт аграрної продукції більш ніж у чотири рази перевищував імпорт, а під час повномасштабної війни його частка в загальному експорті країни перевищила половину. Це свідчить про стратегічну значущість аграрного сектору як джерела валютних надходжень і чинника макрофінансової стабільності в умовах війни.

У роботі проаналізовано трансформацію структури аграрного виробництва за секторами господарювання. Встановлено, що після 2000 р. і дотепер відбувалося посилення ролі суб'єктів господарювання корпоративного сектору та скорочення частки домогосподарств у сукупному випуску продукції. Така тенденція розглядається як позитивна з погляду індустріалізації, впровадження інновацій і підвищення продуктивності праці. Водночас у воєнний період роль домогосподарств знову посилюється як антикризовий механізм самозабезпечення населення.

Показано, що незважаючи на домінування малих і мікропідприємств за кількістю, основні обсяги виробництва, реалізації та формування фінансових результатів зосереджено в середніх і великих підприємствах. Це зумовлює виникнення економічних конфліктів між різними формами господарювання, які проявляються у відмінностях в доступі до фінансових ресурсів, інвестицій, державної підтримки та рівнів фінансової безпеки.

Окрему увагу приділено аналізу державної бюджетної підтримки аграрного сектору. Обґрунтовано, що ефективна бюджетна політика є важливою складовою забезпечення конкурентоспроможності та фінансової безпеки аграрних підприємств, особливо малих і середніх форм господарювання. Водночас у порівняльних цінах обсяги бюджетної підтримки мають тенденцію до скорочення, а в період дії воєнного стану – до істотного зменшення через переорієнтацію публічних фінансів на оборонні потреби.

Досліджено вплив конкурентних економічних конфліктів на ефективність діяльності та фінансову безпеку аграрних підприємств різних розмірів. Обґрунтовано, що серед усієї

кількості економічних конфліктів, притаманних аграрному сектору, найбільш деструктивний вплив на результати господарювання мають конфлікти конкурентного типу, які виникають унаслідок загострення конкуренції між суб'єктами, відмінними за масштабами діяльності, організаційно-правовими формами, принципами функціонування та ресурсним забезпеченням.

У роботі наголошено, що конкуренція як економічне явище є необхідною умовою розвитку ринків і підвищення ефективності. Водночас у сучасних умовах роботи аграрного сектору України конкуренція часто набуває асиметричного характеру, коли на одних і тих самих товарних ринках одночасно діють великі, середні, малі та мікропідприємства, які мають принципово різні стартові умови й можливості. Така асиметрія трансформує конкуренцію в стійкий економічний конфлікт, що зумовлює викривлення результатів господарювання та створює загрози фінансовій безпеці менш потужних учасників ринку.

Для кількісної ілюстрації впливу асиметричної конкуренції проведено аналіз обсягів виробництва та реалізації аграрної продукції, структури витрат, ефективності використання ресурсів, ділової активності, ліквідності та платоспроможності підприємств різних розмірів. Узагальнені результати оцінювання ефективності господарювання та рентабельності капіталу підприємств в період дії воєнного стану наведено в табл. 1, а показники ділової активності, ліквідності й платоспроможності – в табл. 2.

Таблиця 1

Фрагмент оцінки ефективності господарювання та рентабельності капіталу і їхнього впливу на фінансову безпеку аграрних підприємств у період дії воєнного стану*

Показник	Аграрні підприємства за розмірами			
	великі	середні	малі	з них мікро
Отримано виручки з розрахунку на 1 залученого працівника, тис. грн	3232	1343	1369	989
Отримано чистого прибутку з розрахунку на 1 залученого працівника, тис. грн	526	171	150	83
Припадає виручки на 1 грн витрат на оплату праці, грн	14,72	8,71	14,42	18,33
Частка витрат на оплату праці у виручці, %	6,79	11,49	6,93	5,45
Рентабельність продажів за прибутком до оподаткування, %	16,42	13,01	11,04	8,57
Чиста рентабельність продажу, %	16,28	12,75	10,95	8,42
Рентабельність виробленої продукції, %	16,53	12,06	9,60	7,20
Рентабельність діяльності, %	18,03	13,90	13,22	9,81
Рентабельність основних засобів, %	17,62	20,44	16,76	10,29
Рентабельність оборотних активів, %	11,47	9,79	6,85	3,86
Рентабельність власного капіталу, %	12,48	11,38	8,92	6,22
Строк окупності власного капіталу, років	8,01	8,79	11,21	16,07
Рентабельність власного оборотного капіталу, %	42,75	25,69	19,09	15,73
Рентабельність активів, %	6,95	6,62	4,86	2,81
Коефіцієнт самофінансування	–0,12	0,37	–0,05	0,54
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	–0,02	0,04	0,00	0,03

Примітка. *Власні дослідження авторки

У дослідженні встановлено, що попри відносно стабільний розподіл часток виробництва та реалізації між групами підприємств ефективність господарювання суттєво різниться. За даними табл. 1, продуктивність праці, виміряна обсягом виручки на одного працівника, у великих аграрних підприємствах у середньому у 2–3 рази перевищує відповідний показник для середніх і малих підприємств та в понад три рази – мікропідприємств. Аналогічні диспропорції зафіксовано щодо прибутковості праці, рентабельності діяльності та використання капіталу.

Особливо показовими є відмінності в показниках рентабельності активів, власного капіталу та власного оборотного капіталу, що безпосередньо характеризують інвестиційну привабливість і фінансову стійкість суб'єктів господарювання. Великі та середні підприємства демонструють коротші строки окупності капіталу та вищу віддачу від його використання, що забезпечує їм більшу здатність протидіяти зовнішнім шокам і економічним конфліктам.

Фрагмент оцінки та аналізу впливу показників ділової активності, ліквідності та платоспроможності на фінансову безпеку аграрних підприємств у період воєнного стану представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Фрагмент оцінки ділової активності, ліквідності і платоспроможності та їхнього впливу на фінансову безпеку аграрних підприємств у період дії воєнного стану*

Показник	Аграрні підприємства за розмірами			
	великі	середні	малі	з них мікро
Оборотність оборотних активів	0,70	0,77	0,63	0,46
Коефіцієнт закріплення оборотних активів	1,42	1,30	1,60	2,18
Фондовіддача, грн	1,08	1,60	1,53	1,22
Тривалість 1 обороту оборотних активів, днів	518	475	583	796
Оборотність активів	0,07	0,07	0,05	0,03
Оборотність власного капіталу	0,77	0,89	0,82	0,74
Коефіцієнт оборотності запасів	1,30	1,21	0,84	0,73
Час обороту запасів, днів	281	301	433	502
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,40	1,81	1,46	0,93
Час обороту дебіторської заборгованості, днів	261	202	249	393
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	2,24	2,58	2,29	1,86
Час обороту кредиторської заборгованості, днів	163	142	160	196
Тривалість операційного циклу, днів	543	503	682	896
Тривалість фінансового циклу, днів	379	362	523	699
Коефіцієнт платоспроможності	0,04	0,13	0,09	0,06
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,12	1,11	0,91	0,83
Коефіцієнт покриття	1,86	1,97	1,71	1,42
Коефіцієнт покриття запасами	0,74	0,86	0,80	0,58
Співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	2,19	2,08	2,48	3,07

Примітка. *Власні дослідження авторки

Асиметрія конкуренції чітко проявляється і у сфері ділової активності (див. табл. 2). Оборотність оборотних активів, запасів, дебіторської та кредиторської заборгованості у великих і середніх підприємствах є системно вищою, ніж у малих і мікропідприємств. Це зумовлює істотні відмінності в тривалості операційного та фінансового циклів. У мікропідприємствах фінансовий цикл у воєнний період перевищує півтора року, тоді як у великих і середніх підприємствах він є значно коротшим, що свідчить про кращу адаптивність до нестабільних умов.

Дослідження показало, що асиметрична конкуренція негативно позначається не лише на ефективності, а й на платоспроможності аграрних підприємств. Показники ліквідності та співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості свідчать про посилення диктату покупців щодо малих і мікропідприємств, які змушені застосовувати більш агресивну кредитну політику продажів з огляду на обмежені можливості фінансування. Це підвищує ризики втрати платоспроможності та знижує рівень їхньої фінансової безпеки.

Встановлено, що в аграрному секторі сформувалася стійка модель конкурентних економічних конфліктів, обумовлена асиметричною конкуренцією між різними за розмірами суб'єктами господарювання. Така конкуренція призводить до значних викривлень у продуктивності праці, рентабельності діяльності та використанні капіталу, коли середні відмінності між групами підприємств сягають кількох разів. У довгостроковій перспективі це може зумовити витіснення менш ефективних суб'єктів з ринку, втрату ними фінансової безпеки та звуження різноманіття аграрних форм господарювання.

Отримані результати підтверджують необхідність застосування диференційованого підходу до фінансового убезпечення аграрних підприємств залежно від їхнього розміру, а також до формування раціональної фінансової поведінки з урахуванням специфіки конкурентного середовища. Зниження негативних наслідків асиметричної конкуренції можливе лише за умови узгодження моделей господарювання, фінансової політики та ринкової спеціалізації різних груп аграрних підприємств.

Досліджено фінансові небезпеки, що виникають внаслідок економічних конфліктів між аграрними товаровиробниками та їхніми контрагентами, а також проаналізовано вплив таких конфліктів на процеси формування, залучення і розміщення капіталу. Обґрунтовано, що конфлікти цього типу мають прихований, але системний характер та безпосередньо впливають на фінансову стійкість, ліквідність і довгострокову фінансову безпеку суб'єктів господарювання аграрного сектору.

У роботі показано, що асиметрія договірних відносин між товаровиробниками, постачальниками ресурсів, фінансовими установами та покупцями продукції змушує аграрні підприємства адаптувати фінансову поведінку до несприятливих умов. Унаслідок цього значна частина суб'єктів господарювання вимушено переходить до більш агресивних моделей фінансування, погоджується на зростання кредитного навантаження, посилення короткострокових зобов'язань і підвищення фінансових ризиків.

Аналіз майнового стану аграрних підприємств різних розмірів засвідчив наявність суттєвих диспропорцій у структурі активів і джерел їх фінансування, що є прямим наслідком конфліктних відносин із контрагентами. Як показано у табл. 3, у різних за розмірами підприємствах суттєво різняться рівні іммобілізації та монетизації активів, а також мобільність оборотного капіталу. Це свідчить про їх високу варіативність щодо здатності оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища та ефективно перерозподіляти ресурси.

Таблиця 3

Фрагмент аналізу майнового стану та його впливу на фінансову безпеку аграрних підприємств у період дії воєнного стану*

Показник	Аграрні підприємства за розмірами			
	великі	середні	малі	з них мікро
Коефіцієнт забезпеченості необоротних активів оборотним капіталом	1,54	2,09	2,45	2,67
Частка основних засобів в активах, %	22,43	23,03	24,30	21,91
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,32	0,50	0,44	0,38
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,68	0,50	0,56	0,62
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,00	–0,06	0,02	0,03
Фондоозброєність, тис. грн	1699,8	595,8	749,2	649,5
Коефіцієнт іммобілізації активів	0,39	0,32	0,29	0,27
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів і запасів	0,35	0,52	0,52	0,43
Рівень монетизації активів, %	1,23	4,32	3,67	2,97
Рівень мобільності оборотного капіталу, %	2,03	6,39	5,18	4,09
Частка дебіторської заборгованості в активах, %	30,56	28,75	30,31	35,92
Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах, %	50,47	42,53	42,71	49,41
Частка власного оборотного капіталу в активах, %	28,06	33,28	29,51	21,35

Примітка. *Власні дослідження авторки

Встановлено, що нераціональна політика залучення фінансових ресурсів істотно обмежує можливості аграрних підприємств щодо оптимального розміщення капіталу. Дані табл. 4 демонструють, що в умовах дії воєнного стану зростає залежність підприємств від короткострокових зобов'язань, посилюється фінансова залежність та знижується рівень фінансової автономії, особливо в малих і мікросуб'єктів господарювання. Така ситуація підвищує вразливість підприємств до фінансових шоків і загострює конфлікти з кредиторами та постачальниками.

Окрему увагу приділено аналізу власного оборотного капіталу та показників маневреності, які відображають безпосередньо здатність суб'єктів господарювання підтримувати платоспроможність у конфліктному середовищі.

Таблиця 4

Фрагмент аналізу фінансової стійкості та її впливу на фінансову безпеку аграрних підприємств у період дії воєнного стану*

Показник	Аграрні підприємства за розмірами			
	великі	середні	малі	з них мікро
Коефіцієнт автономії	0,56	0,58	0,54	0,45
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,44	0,42	0,46	0,55
Коефіцієнт фінансової залежності	1,80	1,72	1,84	2,22
Коефіцієнт фінансування	1,26	1,39	1,20	0,82
Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу	0,80	0,72	0,84	1,22
Коефіцієнт довготермінового залучення коштів	0,18	0,11	0,07	0,07
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	0,73	0,82	0,91	0,94
Коефіцієнт інвестування	2,48	2,53	2,24	2,06
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,68	0,66	0,59	0,49
Частка власного капіталу в довгострокових джерелах	0,82	0,89	0,93	0,93
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,21	0,13	0,07	0,08
Коефіцієнт приросту власного капіталу	0,99	1,03	1,01	1,05
Коефіцієнт приросту фінансової заборгованості	1,31	1,24	1,47	1,44
Коефіцієнт співвідношення приросту власного капіталу і заборгованості	1,04	1,07	1,07	1,10

Примітка. *Власні дослідження авторки

Як свідчать дані табл. 5, у малих і мікропідприємств спостерігається нижчий рівень забезпеченості необоротних активів власним оборотним капіталом, а також обмежена маневреність запасів і швидколіквідних активів. Це змушує такі підприємства вдаватися до невиправдано жорсткої або, навпаки, надмірно ризикової кредитної політики.

Таблиця 5

Фрагмент аналізу власного оборотного капіталу, маневреності та їхнього впливу на фінансову безпеку аграрних підприємств у період дії воєнного стану*

Показник	Аграрні підприємства за розмірами			
	великі	середні	малі	з них мікро
Власний оборотний капітал, тис. грн	73473	199652	171230	49217
Коефіцієнт забезпеченості необоротних активів власним оборотним капіталом	0,71	1,03	1,02	0,78
Коефіцієнт забезпеченості основних засобів власним оборотним капіталом	1,25	1,45	1,21	0,97
Коефіцієнт маневреності оборотних активів	0,46	0,49	0,42	0,29
Коефіцієнт маневреності запасів	1,17	1,13	0,89	0,71
Коефіцієнт маневреності швидколіквідних активів	0,77	0,87	0,78	0,50
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	0,04	0,14	0,13	0,15
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,50	0,57	0,54	0,47

Примітка. *Власні дослідження авторки

Узагальнюючи фінансові небезпеки, пов'язані із формуванням рівня фінансової стійкості аграрних суб'єктів господарювання, можна констатувати таке:

– загалом фінансова стійкість аграрних підприємств є порівняно високою, їхня політика фінансування зорієнтована переважно на залучення стійких пасивів, передусім власного капіталу;

– у структурі позикового капіталу в усіх групах аграрних підприємств за їхнім розміром більшу частку – понад 70–80 % – займають короткострокові пасиви, при цьому їхня частка збільшується в динаміці;

– загалом суб'єкти господарювання забезпечені чистим робочим і власним оборотним капіталом. Однак їхні обсяги нестабільні, у великих підприємствах є порівняно нижчими, а в середніх, малих і мікропідприємствах істотно коливаються в динаміці;

– усереднено різні за розмірами аграрні підприємства упродовж останніх років залишаються в зоні фінансової безпеки, однак моделі їхнього фінансування поступово стають більш агресивними;

– спостерігається розбалансування та різновекторні тенденції у формуванні кредитної політики та політики фінансування в різних за розмірами групах аграрних підприємств, що свідчить про потребу в принципово відмінних заходах з їхнього фінансового убезпечення.

Крім того, фінансові загрози аграрним підприємствам різних груп іноді набувають неоднакових тенденцій. Це підтверджує думку про те, що формування політики фінансового убезпечення повинно враховувати такі особливості.

На основі узагальнення результатів аналізу доведено, що економічні конфлікти між аграрними товаровиробниками та контрагентами формують викривлені моделі фінансової поведінки, які проявляються в нераціональному залученні джерел фінансування, дисбалансі структури капіталу, зниженні мобільності активів і посиленні фінансових ризиків. За відсутності ефективних механізмів врегулювання таких конфліктів зазначені тенденції можуть призвести до системного зниження фінансової безпеки та втрати здатності до сталого відтворення.

У четвертому розділі **«Стратегічні напрями посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів»** обґрунтовано сукупність індикаторів фінансової безпеки суб'єктів господарювання, змодельовано фінансову поведінку суб'єктів господарювання в умовах економічних конфліктів, розроблено авторський концепт щодо формування сукупності стратегічних пріоритетів фінансової безпеки.

Обґрунтовано, що ефективне врегулювання економічних конфліктів і формування раціональної фінансової поведінки потребують не лише широкої системи показників, а й виділення ключових індикаторів, здатних наочно демонструвати відмінності різних підходів фінансового убезпечення та забезпечувати можливість експрес-діагностики рівня фінансової безпеки.

Дослідження здійснювалося двома етапами – аналітичним і конструктивним. На аналітичному етапі було проведено оцінювання за 62 показниками фінансової безпеки вибіркової сукупності з 38 аграрних підприємств різних регіонів України за напрямами майнового стану, фінансової стійкості, ліквідності й платоспроможності, ділової активності та ефективності господарювання. Для цього використано методи групування, середніх величин і графічного аналізу, що дозволило виявити суттєві відмінності між підприємствами з різним рівнем фінансового убезпечення.

У роботі показано, що індикатори майнового стану відображають процеси формування основного капіталу, рівень його зносу й придатності, іммобілізацію активів і забезпеченість необоротних активів оборотними коштами. Також доведено, що частина таких показників є взаємозалежною та не завжди дозволяє чітко ідентифікувати відмінності фінансової безпеки при розширенні аналізу на інші напрями, зокрема рентабельність, ліквідність і фінансову стійкість.

Аналіз фінансової стійкості показав наявність істотної диференціації підприємств за рівнем автономії, фінансової залежності та співвідношення власного і позикового капіталу. Оцінювання ліквідності й платоспроможності теж виявило різновекторні тенденції зміни окремих коефіцієнтів, що свідчить про обмеженість використання нормативних значень без урахування специфіки фінансової поведінки суб'єктів господарювання. Додатково встановлено, що показники оборотності капіталу та тривалості фінансових циклів є важливими для оцінювання мобільності фінансових ресурсів, однак потребують поєднання з іншими індикаторами.

На конструктивному етапі дослідження застосовано кластерний аналіз із використанням методу евклідових відстаней і k-середніх. За результатами кластеризації аграрні підприємства згруповано в чотири кластери за рівнем фінансового убезпечення, що узагальнено в табл. 6. Це дало змогу перейти від фрагментарного аналізу окремих показників до комплексної оцінки фінансової безпеки.

Таблиця 6

Узагальнена інформація про кластери досліджуваних аграрних підприємств, визначені за допомогою проведеного аналізу*

Кластер	Характеристика рівня фінансового убезпечення	Значення комплексного показника в центроїді	Частка досліджуваних аграрних підприємств кластеру, %
Кластер 1	Низький	0,349	7,89
Кластер 2	Достатній	0,956	18,42
Кластер 3	Високий	1,598	39,47
Кластер 4	Оптимальний	2,171	34,21

Примітка. *Власні дослідження авторки

Подальше оцінювання чутливості індикаторів здійснено на основі дисперсійного аналізу. Встановлено, що лише 13 із 62 показників характеризуються високою варіативністю між кластерами та здатні найбільш повно відображати відмінності в рівні фінансової безпеки. До цієї групи віднесено індикатори, що характеризують іммобілізацію активів, забезпеченість необоротних активів оборотним капіталом, мобільність і оборотність оборотних коштів, тривалість фінансових циклів, фінансову автономію, рівень заборгованості, платоспроможність, а також рентабельність діяльності та використання власного капіталу. Результати аналізу подано в табл. 7.

Таблиця 7

Результати аналізу найбільш чутливих індикаторів фінансової безпеки за кластерами досліджених аграрних підприємств*

Показник	Сума значення показників дисперсії за 4-ма кластерами	Дисперсія по вибірці загалом	Спів-відношення дисперсії, %
Коефіцієнт іммобілізації активів	5,559	8,103	31,4
Коефіцієнт забезпеченості необоротних активів оборотним капіталом	8,305	13,225	37,2
Рівень мобільності оборотного капіталу, %	8,201	12,167	32,6
Коефіцієнт придатності основних засобів	7,861	11,294	30,4
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	23,888	55,168	56,7
Фондовіддача, грн	48,004	81,778	41,3
Тривалість фінансового циклу, днів	344,387	623,889	44,8
Коефіцієнт автономії	5,748	10,12	43,2
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	2,778	4,128	32,7
Коефіцієнт платоспроможності	2,803	4,110	31,8
Коефіцієнт швидкої ліквідності	9,489	18,426	48,5
Рентабельність діяльності	14,188	21,661	34,5
Рентабельність власного капіталу	7,422	12,147	38,9

Примітка. *Власні дослідження авторки

Доведено, що виділена сукупність найбільш інформативних індикаторів формує науково обґрунтований інструментарій оцінювання фінансової безпеки, який дозволяє здійснювати експрес-діагностику, враховувати відмінності фінансових стратегій і створює методичне підґрунтя для подальшого моделювання фінансової поведінки суб'єктів господарювання аграрного сектору.

Досліджено підходи до моделювання фінансової поведінки суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів. Вихідним положенням дослідження є твердження про те, що фінансова поведінка суб'єктів господарювання формується під впливом обраної фінансової стратегії та провідного критерію фінансового убезпечення. Різниця в цілях і завданнях діяльності обумовлює відмінності в підходах до використання фінансових ресурсів, управління ризиками, залучення капіталу та розміщення коштів в активах.

Обґрунтовано доцільність використання поняття «фінансова поведінка» щодо суб'єктів господарювання, зокрема аграрних підприємств. Хоча цей термін традиційно застосовується щодо фізичних осіб і домогосподарств, доведено, що юридичним особам також притаманні різні форми фінансової поведінки, які визначаються рішеннями власників і менеджменту, їх ставленням до ризиків, очікуваннями щодо прибутковості та готовністю жертвувати дохідністю задля збереження капіталу або ліквідності.

Виокремлено три базові стратегії фінансового убезпечення: агресивну, консервативну та компромісну. Агресивна стратегія орієнтована на максимізацію фінансових результатів і характеризується домінуванням критерію ефективності використання капіталу. Консервативна стратегія спрямована на мінімізацію ризиків і захист капіталу, при цьому провідними критеріями виступають фінансова автономія та стійкість. Компромісна стратегія поєднує прагнення до прибутковості з потребою збереження ліквідності й платоспроможності, що забезпечує гнучкість фінансової поведінки.

Для кількісного обґрунтування відмінностей фінансової поведінки розроблено економіко-математичні моделі фінансової безпеки за різними критеріями. Модель фінансової безпеки за критерієм фінансової стійкості представлено формулою:

$$Y = 0{,}232 + 0{,}609 \cdot X_1 - 0{,}013 \cdot X_2 + 0{,}151 \cdot X_3, \quad (1)$$

де Y – коефіцієнт автономії; X_1 – коефіцієнт іммобілізації активів; X_2 – коефіцієнт забезпеченості необоротних активів оборотним капіталом; X_3 – коефіцієнт придатності основних засобів.

Використання цієї моделі дозволяє обґрунтувати управлінські рішення, спрямовані на зниження залежності від позикового капіталу та посилення довгострокової стабільності.

Модель фінансової безпеки за критерієм ефективності господарювання представлено формулою (2):

$$Y = -0{,}062 + 0{,}015 \cdot X_1 - 0{,}121 \cdot X_2 + 0{,}759 \cdot X_3, \quad (2)$$

де Y – рентабельність власного капіталу; X_1 – фондовіддача; X_2 – коефіцієнт швидкої ліквідності; X_3 – рентабельність діяльності.

Ця модель актуальна для суб'єктів господарювання, що реалізують агресивну фінансову стратегію та готові приймати підвищені ризики заради зростання прибутковості й розширення ринкових позицій.

Модель фінансової безпеки за критерієм ліквідності та платоспроможності представлено формулою (3):

$$Y = 0{,}539 - 0{,}145 \cdot X_1 + 0{,}006 \cdot X_2 - 0{,}022 \cdot X_3 + 0{,}190 \cdot X_4 + 0{,}601 \cdot X_5 - 0{,}477 \cdot X_6 \quad (3)$$

де Y – коефіцієнт швидкої ліквідності; X_1 – коефіцієнт іммобілізації активів; X_2 – коефіцієнт забезпеченості необоротних активів оборотним капіталом; X_3 – оборотність оборотних активів; X_4 – фондовіддача; X_5 – рентабельність діяльності; X_6 – рентабельність власного капіталу.

Ця модель дозволяє оцінити здатність суб'єкта господарювання підтримувати платоспроможність і фінансову гнучкість у короткостроковій перспективі.

У роботі доведено, що однакові фінансові індикатори можуть здійснювати різновекторний вплив на рівень фінансової безпеки залежно від обраної стратегії. Так, збільшення іммобілізації активів сприяє посиленню фінансової стійкості, але водночас може знижувати ліквідність і мобільність капіталу. Аналогічно, зростання рентабельності власного капіталу зазвичай супроводжується підвищенням ризиків втрати ліквідності, що є характерним для агресивної фінансової поведінки.

На основі отриманих результатів моделювання фінансової поведінки сформульовано розширені рекомендації щодо управлінських дій суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки за умов дотримання різних стратегій фінансового убезпечення. Обґрунтовано, що вибір фінансової стратегії визначає не лише пріоритетний критерій фінансової безпеки, а й логіку прийняття управлінських рішень у сфері формування капіталу, управління активами, ризиками, ліквідністю та фінансовими результатами.

У разі реалізації консервативної фінансової стратегії, орієнтованої на зниження фінансових ризиків і посилення фінансової стійкості, доцільно зосереджувати управлінські зусилля на оптимізації структури капіталу з пріоритетом власних і довгострокових джерел фінансування. Це передбачає поступове зменшення залежності від короткострокових позикових коштів, забезпечення стабільності джерел фінансування та підтримання достатнього рівня фінансової автономії. Важливе значення має удосконалення системи управління ризиками за допомогою ідентифікації фінансових, кредитних, валютних та операційних ризиків, а також впровадження інструментів їх мінімізації, зокрема страхування, резервування та диверсифікації. За цієї стратегії доцільним є формування резервних фондів, що забезпечують здатність суб'єкта господарювання виконувати зобов'язання у разі несприятливих змін зовнішнього середовища, а також збереження капіталу навіть за умови відмови від частини потенційного прибутку.

За агресивної фінансової стратегії, спрямованої на максимізацію прибутковості та ефективності використання капіталу, управлінські дії мають бути зосереджені на активізації господарської діяльності та підвищенні ділової активності. Пріоритетного значення набуває зростання оборотності капіталу, розширення обсягів виробництва і збуту, освоєння нових ринкових ніш і сегментів. У межах цієї стратегії доцільним є активне використання фінансового важеля, зокрема, через залучення короткострокових джерел фінансування та кредиторської заборгованості, що дозволяє підвищити рентабельність власного капіталу. Водночас особлива увага має приділятися оптимізації витрат через удосконалення технологій, впровадження інновацій, підвищення продуктивності праці та ефективності операційної діяльності. Реалізація агресивної фінансової поведінки передбачає усвідомлене прийняття підвищених ризиків втрати ліквідності й платоспроможності як плати за можливість досягнення вищих фінансових результатів.

Компромісна фінансова стратегія, орієнтована на збалансування ризиків і фінансових результатів, передбачає першочергову увагу до управління грошовими потоками, підтримання належного рівня ліквідності та платоспроможності. За цієї стратегії управлінські рішення мають бути спрямовані на забезпечення своєчасності розрахунків, контроль за дебіторською та кредиторською заборгованістю, а також уникнення дефіциту грошових коштів. Доцільним є диверсифікування джерел фінансування з урахуванням строків залучення, вартості ресурсів і рівня ризиків, а також створення резервних фондів для покриття можливих фінансових втрат. Компромісна фінансова поведінка також передбачає застосування елементів антикризового управління, короткострокового фінансового планування та бюджетування, що дає змогу зберігати гнучкість і адаптивність у разі загострення економічних конфліктів.

Моделювання фінансової поведінки з урахуванням різних критеріїв фінансового убезпечення створює методологічне підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських

рішень і підвищення фінансової безпеки аграрних суб'єктів господарювання в умовах економічних конфліктів.

Сформовано систему стратегічних пріоритетів фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки в умовах врегулювання економічних конфліктів. Стратегічні пріоритети розглядаються як ключові орієнтири управління господарською діяльністю, спрямовані на захист від фінансових ризиків, мінімізацію негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення стабільності функціонування та досягнення довгострокових цілей розвитку в умовах воєнного та повоєнного періодів.

У роботі обґрунтовано доцільність поділу стратегічних пріоритетів фінансового убезпечення на перманентні та поточні. Перманентні пріоритети зберігають актуальність упродовж тривалого часу незалежно від фаз економічної динаміки, тоді як поточні зумовлені виключними обставинами, зокрема воєнними діями, трансформацією енергетичної інфраструктури, логістичними обмеженнями та інституційними особливостями національної економіки. Визначення таких пріоритетів є початковим етапом фінансового убезпечення, а їх досягнення – кінцевою метою врегулювання економічних конфліктів. Розкрито зміст кожного із встановлених пріоритетів:

Пріоритет 1. Оптимізація джерел фінансування та структури капіталу – полягає у формуванні такого співвідношення власного і позикового капіталу, яке забезпечує фінансову стійкість, прийнятний рівень фінансового левериджу та достатню рентабельність діяльності суб'єктів господарювання.

Пріоритет 2. Раціоналізація розміщення залучених коштів в активах – передбачає узгодження структури активів із сезонністю аграрного виробництва, інтенсивністю використання ресурсів, строками їхньої окупності та ризиками іммобілізації капіталу.

Пріоритет 3. Захист матеріальних, нематеріальних активів і земельних ресурсів – полягає в поєднанні правових, організаційних, фінансових і технологічних інструментів, спрямованих на збереження майна, запобігання втратам від воєнних і економічних ризиків.

Пріоритет 4. Оптимізація структури виробництва та диверсифікація ринків збуту – спрямований на зниження залежності від окремих видів продукції або каналів реалізації та підвищення стійкості доходів.

Пріоритет 5. Забезпечення ефективності діяльності та ділової активності – полягає в підвищенні продуктивності, модернізації виробництва, впровадженні цифрових рішень і вдосконаленні управлінських процесів.

Пріоритет 6. Розвиток співпраці з партнерами та контрагентами – передбачає поглиблення кооперації, інтеграції та участі в ланцюгах створення вартості для зниження трансакційних витрат і фінансових ризиків.

Пріоритет 7. Забезпечення фінансової стабільності функціонування – полягає в підтриманні безперервності господарської діяльності, прогнозованості фінансових потоків і здатності протистояти кризовим явищам.

Пріоритет 8. Посилення контролю за фінансовими потоками – спрямований на підвищення прозорості руху коштів, узгодження фінансових рішень із реальними потребами виробництва та запобігання фінансовим дисбалансам.

Пріоритет 9. Розвиток системи управління фінансовими ризиками – полягає у впровадженні страхування, хеджування, резервування та систем раннього попередження фінансових загроз.

Пріоритет 10. Оптимізація витрат і підвищення ресурсоефективності – спрямований на зниження собівартості, раціональне використання ресурсів і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Пріоритет 11. Підвищення фінансової та управлінської грамотності – полягає в розвитку компетенцій менеджменту та власників щодо фінансового планування, аналізу й управління ризиками.

Пріоритет 12. Забезпечення енергетичної незалежності – передбачає розвиток власної генерації енергії, використання відновлюваних джерел та енергетичну кооперацію для зниження витрат і ризиків.

Пріоритет 13. Запобігання фінансовим втратам, пов'язаним із негативним впливом на довкілля – спрямований на мінімізацію екологічних і соціальних конфліктів та забезпечення екологічної відповідальності бізнесу.

Пріоритет 14. Оптимізація логістики в ланцюгу створення вартості – полягає в зниженні логістичних витрат, адаптації до інфраструктурних обмежень і підвищенні гнучкості постачання і збуту.

Пріоритет 15. Запобігання майновим конфліктам власності та рейдерським атакам – полягає в забезпеченні належного правового захисту прав власності, удосконаленні інституційного середовища та підвищенні відповідальності за порушення майнових прав.

Сформована система стратегічних пріоритетів фінансового убезпечення відображає комплексний підхід до управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів. Її реалізація передбачає узгодження фінансових, організаційних, управлінських та інституційних рішень з урахуванням обраної фінансової стратегії, специфіки господарської діяльності та впливу зовнішнього середовища. Сукупність визначених пріоритетів створює методичне підґрунтя для запобігання фінансовим загрозам, підвищення адаптивності та стійкості суб'єктів господарювання, а також забезпечує умови для їхнього стабільного функціонування і довгострокового розвитку у воєнний та повоєнний періоди.

У п'ятому розділі **«Удосконалення інструментарію фінансового убезпечення суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів»** удосконалено внутрішні та зовнішні інструменти посилення фінансової безпеки через управління конфліктними ситуаціями, обґрунтовано напрями протидії загрозам фінансовій безпеці, що виникають внаслідок майнових конфліктів власності через здійснення рейдерських атак, а також оптимізовано підходи до використання інструментів вирішення конфліктів у забезпеченні енергетичної безпеки як складової фінансової безпеки аграрного сектору.

Доведено, що економічні конфлікти, пов'язані з диференціацією прав власності, взаємодією з контрагентами та відмінностями в оцінці результатів господарської діяльності, мають системний характер і суттєво впливають на фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність аграрних товаровиробників. Узагальнення результатів дослідження дозволило сформувати напрями удосконалення інструментів фінансового убезпечення, які систематизовано за внутрішніми та зовнішніми ознаками (рис. 3).

Сутність вказаних напрямів удосконалення інструментарію фінансового убезпечення полягає в такому:

– розвиток соціальної відповідальності аграрних суб'єктів господарювання передбачає цілеспрямоване формування та впровадження принципів відповідального ведення бізнесу, інтеграцію соціальних, трудових, екологічних і етичних стандартів у господарську діяльність, системну взаємодію з територіальними громадами, працівниками та споживачами, що сприяє зниженню рівня економічних та фінансових конфліктів і підвищенню стійкості господарювання;

– осучаснення внутрішньої корпоративної культури – здійснюється через утвердження принципів неприйнятності порушень законодавства, корупції, зловживань, недбалого ставлення до ресурсів і прав власності, що створює превентивний ефект у системі фінансового убезпечення;

– цифровізація діяльності аграрних підприємств – забезпечується впровадженням цифрових технологій управління виробництвом, фінансами, логістикою та комунікаціями, що скорочує трансакційні витрати й підвищує прозорість господарських процесів;

– відродження технологічної культури виробництва та культури землеробства – передбачає раціональне використання земельних і природних ресурсів, збереження якості ґрунтів і довгострокову орієнтацію господарювання;

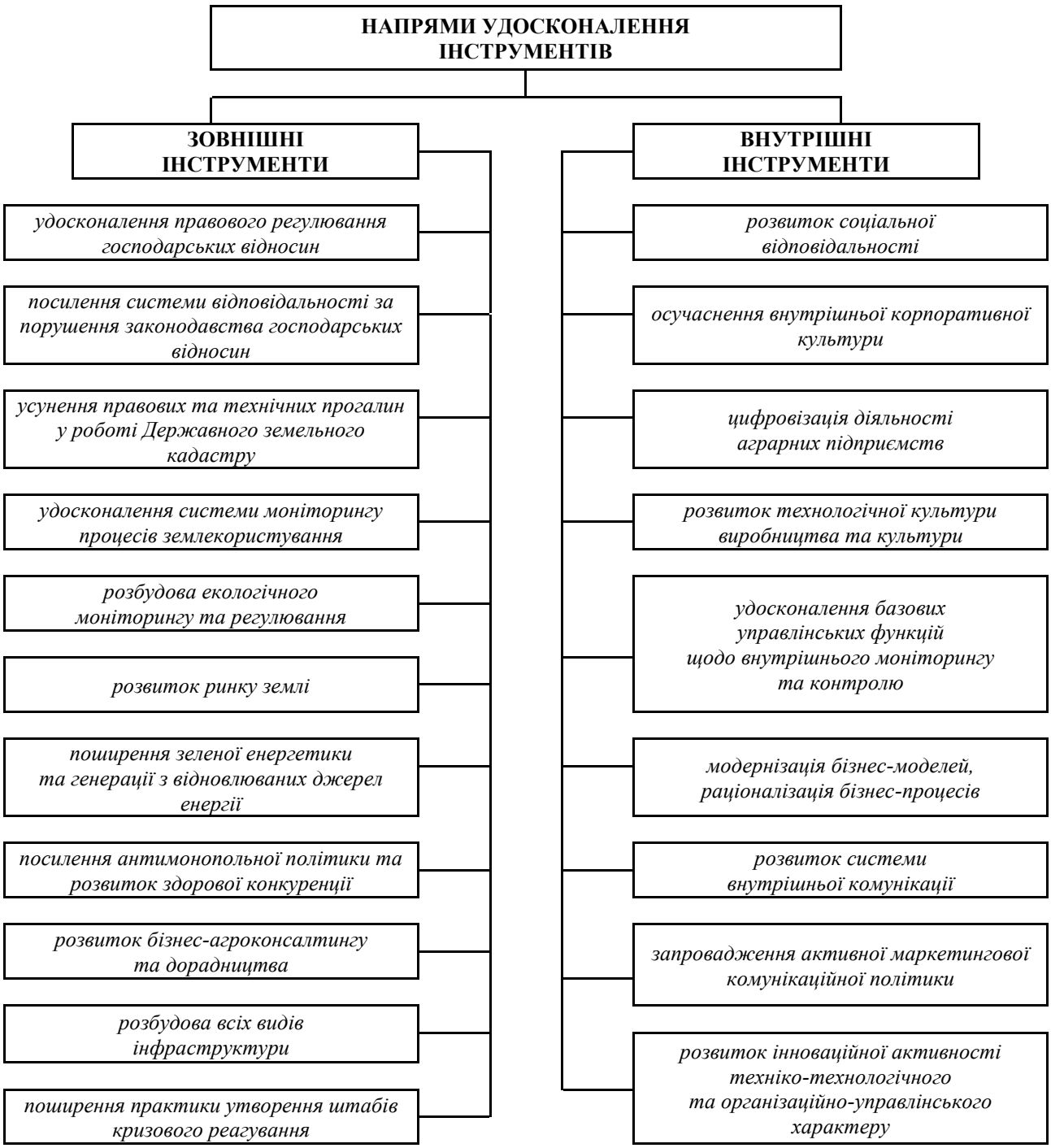

Рис. 3. Напрями удосконалення внутрішніх і зовнішніх інструментів посилення фінансової безпеки через управління конфліктними ситуаціями*

Примітка. *Запропоновано авторкою

– удосконалення внутрішнього моніторингу та контролю – здійснюється за допомогою підвищення аналітичних компетентностей, автоматизації контролю та запровадження систем ключових показників ефективності;

– модернізація бізнес-моделей і бізнес-процесів – передбачає впровадження моделей «від ферми до столу», органічного виробництва, кластеризації, кооперації та замкнених виробничих циклів;

– розвиток системи внутрішньої комунікації – забезпечується створенням єдиного комунікаційного простору, що мінімізує ризики викривлення управлінських рішень і конфліктних ситуацій;

– активне запровадження маркетингових технологій і комунікаційної політики – здійснюється для налагодження ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем та формування довіри з боку контрагентів і споживачів;

– розвиток інноваційної активності – передбачає впровадження сучасних техніко-технологічних і організаційно-управлінських рішень, що підвищують конкурентоспроможність і фінансову стійкість;

– удосконалення правового регулювання господарських відносин – забезпечується усуненням законодавчих прогалин, гармонізацією норм із європейськими стандартами та підвищенням якості договірних відносин;

– посилення системи відповідальності за порушення законодавства – здійснюється через забезпечення невідворотності покарання, пропорційності відповідальності та розвиток цифрового нагляду;

– розвиток Державного земельного кадастру та зовнішнього моніторингу землекористування – спрямований на зниження рейдерських ризиків і захист прав власності;

– розбудова екологічного моніторингу та екологічної культури – забезпечується впровадженням сучасних технологій контролю, розвитком екологічної освіти та відповідальності бізнесу;

– подальший розвиток ринку землі – передбачає підвищення прозорості земельних відносин, удосконалення оцінки земель і механізмів переходу прав власності;

– поширення зеленої енергетики та генерації з відновлюваних джерел – здійснюється через переробку аграрних відходів і зниження енергетичних та екологічних конфліктів;

– розвиток бізнес-агроконсалтингу та дорадництва – забезпечується створенням професійної інфраструктури підтримки аграрних товаровиробників і підвищенням управлінських компетентностей.

Визначені напрями формують комплексну систему внутрішніх і зовнішніх інструментів посилення фінансової безпеки суб’єктів господарювання аграрного сектору та створюють методичне підґрунтя для ефективного врегулювання економічних конфліктів.

Досліджено загрози фінансовій безпеці суб’єктів господарювання, що виникають унаслідок майнових конфліктів власності через здійснення рейдерських атак, із особливим акцентом на специфіку їх поширення в аграрному секторі економіки. Обґрунтовано, що рейдерство є однією з найбільш деструктивних форм економічних конфліктів, яка безпосередньо впливає на фінансову стійкість, платоспроможність і довгострокову здатність бізнесу до відтворення.

У роботі доведено, що рейдерство в Україні має глибокі інституційні та історичні передумови, пов’язані з трансформацією економіки до ринкових засад, слабкістю правових інститутів, наявністю корупції та недосконалістю державних реєстрів. На відміну від більшості країн Європи, в Україні рейдерство набуло системного характеру, особливо у 2005–2014 рр., коли воно функціонувало як організований кримінальний бізнес. Лише після 2014 р. розпочався етап інституційної протидії рейдерству, що супроводжувався створенням нових регуляторних механізмів і залученням міжнародних партнерів.

Уточнено авторське трактування рейдерства як незаконного захоплення активів або корпоративних прав із використанням протиправних методів і засобів. Показано, що відсутність законодавчо закріпленого визначення рейдерства ускладнює статистичний облік, аналіз і порівняння даних, а також призводить до інформаційної асиметрії між офіційною статистикою, судовою практикою та повідомленнями засобів масової інформації.

Значну увагу приділено класифікації рейдерства з поділом на «біле», «сіре» та «чорне». Обґрунтовано, що в аграрному секторі домінують саме форми «чорного» рейдерства, які супроводжуються підробленням документів, незаконними реєстраційними діями, фізичним захопленням активів або врожаю. При цьому рейдерські атаки часто поєднують різні методи, що ускладнює їх правову кваліфікацію та доведення в судовому порядку.

На основі аналізу кримінальної статистики встановлено, що найбільш поширеними є рейдерські дії, пов'язані з підробленням документів для державної реєстрації, які кваліфікуються за статтею 205^1 Кримінального кодексу України. Водночас лише незначна частина відкритих кримінальних проваджень доходить до суду, що свідчить про обмежену ефективність інституційної протидії рейдерству. У період дії воєнного стану кількість зафіксованих рейдерських дій скоротилася, однак це зумовлено не лише зменшенням активності рейдерів, а й складнощами фіксації правопорушень на окупованих і прифронтових територіях.

У роботі показано, що в аграрному секторі рейдерство реалізується переважно у двох формах – реєстраційному рейдерстві та рейдерстві активів і продукції. Перше пов'язане з незаконними діями в державних реєстрах, друге – з прямим захопленням майна або врожаю. Наведені типові кейси демонструють, що реєстраційне рейдерство є менш витратним для зловмисників і тому має тенденцію до подальшого поширення.

Систематизація причин виникнення рейдерства дозволила виокремити ключові чинники: політичну нестабільність, корупцію, недосконалість реєстраційних систем, прогалини в законодавстві, нерозвиненість ринкових інститутів і наявність тіньового сектору економіки. Доведено, що рейдерство не є наслідком ментальності чи історичного досвіду, а виникає передусім через слабкість інституційного середовища, що підтверджується низькими позиціями України в міжнародних рейтингах захисту прав власності, верховенства права та економічної свободи.

У розділі запропоновано напрями протидії загрозам фінансовій безпеці, що виникають через рейдерство, які охоплюють законодавче закріплення поняття «рейдерство», імплементацію рекомендацій Ради бізнес-омбудсмена та BRDO, удосконалення реєстраційних процедур, автоматизацію перевірки ризикованих операцій, розвиток електронних сервісів захисту прав власності та посилення міжреєстрової взаємодії. Реалізація зазначених заходів створює передумови для зниження рівня рейдерських загроз і посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору.

Досліджено розвиток інструментів вирішення економічних конфліктів у забезпеченні енергетичної безпеки як важливої складової фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору. Обґрунтовано, що в умовах воєнних дій та системних криз нестабільність енергопостачання перетворюється на один із найбільш деструктивних чинників, який безпосередньо впливає на безперервність виробничих процесів, фінансові результати діяльності, стан основних засобів і загальний рівень фінансової безпеки аграрних товаровиробників.

Доведено, що залежність аграрного виробництва від електроенергії є критичною, особливо у тваринництві, птахівництві, тепличному господарстві та галузі переробки сільськогосподарської продукції. Порушення енергопостачання призводить не лише до прямих фінансових втрат, а й до знищення виробничого потенціалу, що в умовах війни або криз може мати незворотні наслідки. У зв'язку з цим фінансова безпека аграрного сектору розглядається як така, що безпосередньо залежить від рівня енергетичної безпеки.

У дисертації обґрунтовано доцільність переходу від централізованої моделі енергозабезпечення до децентралізованого підходу, заснованого на формуванні локальних енергетичних хабів і розвитку відновлюваних джерел енергії. Показано, що досвід України після 2022 р. підтвердив ефективність політики розосередження енергогенеруючих потужностей і запасів палива, що знижує вразливість економіки до зовнішніх загроз та економічних конфліктів.

Особливу увагу приділено трьом ключовим видам відновлюваних джерел енергії, які є найбільш придатними для використання в аграрному секторі: вітровій, сонячній енергогенерації та виробництву біогазу. Встановлено, що проєкти у сфері енергетичної безпеки доцільно поділяти на проєкти з енергозбереження та проєкти з енергогенерації. Перші спрямовані на підвищення енергоефективності виробничих і невиробничих процесів,

другі – на створення власних джерел енергії та зменшення залежності від зовнішніх постачальників.

Систематизовано групи суб'єктів аграрного сектору, зацікавлених у реалізації енергетичних проєктів, та доведено, що їхні мотивації, фінансові можливості й оптимальні напрями енергогенерації суттєво відрізняються. Для особистих селянських господарств і домогосподарств найбільш прийнятними є малі проєкти сонячної та вітрової генерації, орієнтовані на забезпечення власних потреб. Фермерські господарства та малі й середні сільськогосподарські підприємства мають ширші можливості щодо реалізації комбінованих проєктів з використанням різних видів відновлюваних джерел енергії, зокрема біогазу. Великі аграрні підприємства спроможні реалізовувати масштабні проєкти енергогенерації, включно з будівництвом біогазових і біометанових установок.

Важливе місце відведено аналізу переваг і обмежень кожного виду відновлюваних джерел енергії. Вітрова генерація характеризується універсальністю та порівняно невеликими вимогами до земельних ресурсів, однак потребує врахування природно-кліматичних умов. Сонячна генерація є найбільш доступною та масовою, проте залежить від сезонних і добових циклів та потребує значних площ при масштабуванні. Біогазова генерація вирізняється багатофункціональністю та стабільністю виробництва, однак залишається фінансово й інжинірингово складною для реалізації, особливо для малих суб'єктів господарювання.

Обґрунтовано доцільність розвитку енергетичної кооперації як ключового інструменту вирішення енергетичних і фінансових конфліктів в аграрному секторі. Показано, що енергетичні кооперативи дозволяють консолідувати фінансові, матеріальні та організаційні ресурси різних учасників, знижувати інвестиційні ризики, підвищувати ефективність використання енергогенеруючих потужностей і залучати державну та донорську підтримку. Наведені приклади демонструють, що кооперативна модель є особливо ефективною для малих і середніх зацікавлених сторін, які індивідуально не спроможні реалізувати енергетичні проєкти.

Розвиток децентралізованого енергозабезпечення, впровадження відновлюваних джерел енергії та формування енергетичних кооперативів створюють дієве підґрунтя для зниження рівня економічних конфліктів, підвищення енергетичної незалежності та посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах воєнних і післякризових трансформацій.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми щодо обґрунтування науково-методичних засад і розроблення практичних рекомендацій з фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах врегулювання економічних конфліктів, що дозволило зробити такі висновки:

1. Запропоновано розглядати фінансове убезпечення як процес, що охоплює визначення, аналіз та оцінювання фінансових небезпек, спричинених економічними конфліктами; ідентифікацію оптимальної стратегії фінансової безпеки з огляду на особливості функціонування та управління суб'єктом господарювання; розроблення, планування та реалізацію сукупності заходів з фінансового убезпечення; побудову системи ефективного моніторингу і контролю за реалізацією управлінських рішень у сфері фінансового убезпечення.

2. Доведено, що економічні конфлікти, які справляють найпотужніший вплив на фінансову безпеку суб'єктів господарювання в аграрному секторі доцільно систематизувати за десятьма ключовими групами із виділенням 23 підгруп, а також низки різних їх видів. Зокрема, до вказаних груп варто віднести конфлікти: що виникають через використання природних ресурсів; конкурентного типу; що виникають у процесі ведення господарської діяльності між аграрними товаровиробниками та їхніми партнерами й іншими

контрагентами; що виникають у процесі міжнародної торгівлі; еколого-економічні; трудові; економічні; що виникають через використання ГМО; що виникають через альтернативне використання земель та інших аграрних ресурсів; енергетичні; майнові конфлікти власності.

3. Обґрунтовано, що механізми фінансового убезпечення аграрних суб'єктів господарювання можна розподілити за видами: одноосібний, що засновується на використанні власних фінансових ресурсів суб'єкта або залученні зовнішнього фінансування за самостійним рішенням такого суб'єкта, коли він бере на себе всі фінансові ризики та самотужки вирішує економічні конфлікти, які супроводжують його господарську діяльність; інтеграційний – на основі кооперації та об'єднання зусиль, засобів, матеріальних і фінансових ресурсів двох або більше суб'єктів господарювання, що мають спільні інтереси і можуть ефективно доповнювати один одного для досягнення спільної мети; преференційний – із залученням допомоги та підтримки з боку держави або територіальних громад у вигляді субсидій, дотацій, різноманітних пільг та інших форм підтримки. Вказані механізми різняться за своєю суттю, цілями і задачами, використовуваними засобами й ресурсами, методами, інструментами та процесом реалізації.

4. Доведено, що методологія оцінювання рівня фінансової безпеки має відмінності залежно від обраної господарюючим суб'єктом фінансової стратегії та провідного критерію фінансового убезпечення, вирізняється за показниками та індикаторами, методами, принципами, порядком аналізу, інформаційним забезпеченням. Для поліпшення ідентифікації рівнів фінансової безпеки необхідно забезпечувати інтеграцію сучасних аналітичних інструментів, посилення гнучкості оціночних підходів, поєднання фінансових та нефінансових індикаторів оцінювання, запровадження інструментів раннього попередження і реагування, покращення комунікаційних каналів зацікавлених в аналізі сторін.

5. Удосконалено методологічні засади вивчення економічних конфліктів згідно з принципами індукції за дев'ятиетапним алгоритмом через визначення природи конфлікту, причин його виникнення чи загострення, аналіз інтересів і цілей сторін, їхньої мотивації, наявних ресурсів та владних повноважень, моделювання сценарію розвитку, оцінку ймовірних наслідків для всіх сторін, аналіз ризиків посилення та можливостей послаблення, прогноз перспектив перебігу та визначення способів вирішення. Запропоновано здійснювати аналіз та оцінювання економічних конфліктів за допомогою низки спеціальних методів на основі case study з елементами інтерв'ювання, експертних оцінок, моніторингу й аналізу медіа і публічної інформації, сценарного методу, аналізу чутливості, стрес-тестування, що дозволить усвідомити усю їхню складність і різноманітність, оцінити причинно-наслідкові зв'язки виникнення та поширення, забезпечити глибину і контекстуальність аналізу, а також оцінювання наслідків при реалізації різних стратегій та управлінських рішень.

6. Доведено, що формувати та посилювати потенціал фінансового убезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки в умовах економічних конфліктів необхідно через запобігання негативному впливу зовнішніх ризиків і загроз, через послаблення чинників виникнення та посилення внутрішніх загроз, розвиток адаптивності, гнучкості і здатності суб'єкта господарювання до сприйняття змін та інновацій, удосконалення управлінських функції щодо організації фінансової діяльності, фінансового планування, внутрішнього аудиту, аналізу та контролю, посилення фінансової прозорості і поліпшення взаємодії з партнерами, контрагентами, державою.

7. Визначено, що в аграрному секторі нині поширені економічні конфлікти конкурентного типу, обумовлені виникненням асиметричної конкуренції, коли на одних і тих же аграрних ринках конкурують суб'єкти, різні за розмірами, організаційно-правовими формами господарювання, принципами діяльності й ресурсним забезпеченням. Асиметрична конкуренція призводить до порушення платоспроможності та значних викривлень в ефективності господарювання, коли продуктивність праці, рентабельність діяльності та використання капіталу різняться в середньому у 2–5 разів, а також коли це робить

функціонування окремих суб'єктів господарювання нераціональним, а в кінцевому підсумку може призвести до втрати їхньої фінансової безпеки та звуження наявного нині розмаїття аграрних суб'єктів господарювання.

8. Виявлено та досліджено природу впливу економічних конфліктів між товаровиробниками і контрагентами на процеси залучення та розміщення капіталу. З'ясовано, що конфлікти змушують суб'єктів господарювання вдаватися до нераціональної фінансової політики, посилювати агресивність моделей фінансування та погоджуватися на зростання ризиків. Недосконала політика залучення джерел фінансування обмежує здатність аграріїв до маневрування щодо розміщення капіталу, формує недостатній рівень забезпеченості господарськими засобами та їхню нераціональну структуру, призводить до зниження мобільності і монетизації активів, впровадження невиправданої кредитної політики та нераціональних підходів до формування запасів. Для врегулювання конфліктів такого типу необхідно удосконалити моделі фінансової поведінки суб'єктів господарювання в аграрному секторі.

9. Встановлено, що виявляти відмінності в процесі формування різних підходів фінансового убезпечення, проводити експрес-діагностику рівня фінансової безпеки, а також обґрунтовувати підходи до моделювання оптимального рівня убезпечення за реалізації різних фінансових стратегій доцільно на основі визначених тринадцяти найбільш інформативних індикаторів. Зокрема, це індикатори, які характеризують процеси іммобілізації активів, стану основного капіталу, забезпеченості оборотним капіталом та рівень його мобільності, оборотність коштів і тривалість фінансового циклу, рентабельність діяльності та використання власного капіталу, фінансову автономію і рівень заборгованості, платоспроможність.

10. Розроблено науково-методологічні та практичні підходи щодо моделювання фінансової поведінки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів за дотримання різних критеріїв фінансового убезпечення. Обчислено три моделі стохастичного зв'язку фінансової безпеки за різними критеріями. Показано, що модель за критерієм ефективності на 87 % пояснює змінюваність ендогенної ознаки за рахунок впливу факторів, модель за критерієм фінансової стійкості демонструє залежність на рівні 80 %, а модель за критерієм ліквідності – відповідно на 88 %. Доведено, що окремі чинники можуть справляти різний, подеколи цілком протилежний вплив на відмінні критерії фінансового убезпечення. На основі цього запропоновано описові моделі раціоналізації фінансової поведінки аграрних суб'єктів господарювання у процесі реалізації ними операційної, інвестиційної та фінансової діяльності залежно від того, який із критеріїв фінансового убезпечення відповідає фінансовій стратегії суб'єкта для врегулювання економічних конфліктів та обирається як провідний. Доведено, що запропоновані науково-методологічні та практичні підходи щодо моделювання фінансової поведінки суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів можна використовувати для досягнення будь-яких інших критеріїв фінансового убезпечення.

11. Обґрунтовано, що стратегічні пріоритети фінансової безпеки в аграрному секторі доцільно поділяти на перманентні та тимчасові з огляду на їхню залежність від змінюваності бізнес-середовища, поширення економічних конфліктів, впливу сучасних негативних чинників соціально-економічного, політичного та воєнного характеру тощо. Встановлено, що зараз такими пріоритетами є забезпечення енергетичної безпеки, запобігання фінансовим проблемам через негативний вплив на навколишнє природне середовище, оптимізація логістики упродовж усього ланцюга вартості, запобігання майновим конфліктам власності та рейдерським атакам, захист майнових активів і земель, оптимізація джерел фінансування та структури капіталу, структури виробництва і диференціації ринків, раціоналізація розміщення коштів, підвищення господарської ефективності, активності та фінансової стабільності, поліпшення співпраці з контрагентами, контроль за фінансовими потоками, управління ризиками, оптимізація витрат, розвиток фінансової грамотності. Доведено,

що основними методами досягнення визначених пріоритетів є правові, адміністративні, соціальні, організаційні, управлінські, психологічні, фінансові та економічні.

12. Запропоновано систематизацію та визначено ключові інструменти посилення фінансової безпеки через управління конфліктними ситуаціями, розроблено напрями їх удосконалення. Доведено, що зовнішній механізм фінансового убезпечення має ґрунтуватися на розвитку правового регулювання господарських відносин, посиленні системи відповідальності за порушення законодавства, усуненні прогалин у роботі Державного земельного кадастру та удосконаленні системи моніторингу процесів землекористування, розвитку ринку землі, розбудові екологічного моніторингу та регулювання, розвитку зеленої енергетики, антимонопольній політиці та здоровій конкуренції, розбудові інфраструктури, бізнес-агроконсалтингу та дорадництва, поширенні практики утворення штабів кризового реагування при місцевих органах самоврядування. Водночас в основі внутрішнього механізму мають лежати такі інструменти, як соціальна відповідальність, корпоративна культура та культура виробництва і землеробства, внутрішній моніторинг та контроль, модернізація бізнес-моделей і раціоналізація бізнес-процесів, системи внутрішньої та зовнішньої комунікації, інноваційна активність.

13. Обґрунтовано напрями розв'язання проблеми рейдерства в сільському господарстві та аграрному секторі України, а саме запропоновано: розширити антирейдерські ініціативи в законодавстві, зокрема удосконалити підходи до реєстрації і перереєстрації документів, що мають ризик використання в рейдерських схемах, та запровадити механізм блокування можливостей подальшої перереєстрації документів уже після подання першої скарги; забезпечити взаємодію електронних ресурсів різних реєстрів між собою та автоматизацію технічних процесів, серед іншого, через створення автоматичної системи розпізнавання ризикованих операцій; сформувати електронний кабінет власності для фізичних і юридичних осіб у вигляді окремого цифрового продукту або на базі можливостей системи «Дія»; надати законодавче визначення терміну «рейдерство» та забезпечити проведення державними структурами статистичного аналізу випадків його скоєння; втілити практичні пропозиції щодо подолання проблеми рейдерства у дорожніх картах Ради бізнес-омбудсмена BOC та Офісу ефективного регулювання BRDO, посилити залучення громадськості і носіїв відповідного досвіду до процесів удосконалення інститутів та інституцій у сфері запобігання рейдерству.

14. Розроблено наукові засади впровадження децентралізованого підходу енергозабезпечення в аграрному секторі на основі розвитку генерації з відновлюваних джерел енергії. Виділено шість груп зацікавлених сторін з числа аграрних суб'єктів господарювання різних напрямів діяльності та розміру, суб'єктів аграрної та соціальної інфраструктури, особистих селянських господарств і сільських домогосподарств тощо. Для кожної з означених груп обґрунтовано найбільш оптимальні напрями реалізації різних за розмірами та іншими характеристиками енергетичних проєктів сонячної, вітрової та біогазової генерації. Визначено джерела фінансування та узагальнено інвестиційні потреби для реалізації різних типів енергетичних проєктів. Запропоновано засади створення енергетичних кооперативів для посилення енергетичної безпеки та підвищення ефективності реалізації енергетичних проєктів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Abuselidze G., **Bilyak Y.**, Bagatska K. Empirical Analysis of Revenue Formation in Local Budgets: Assessing the Reality, Challenges, and Prospects of Decentralization in Georgia. Economic Growth, Prosperity and Sustainability in the Economies of the Balkans and Eastern European Countries: 15th International Conference on the Economies of the Balkan and Eastern

European Countries (EBEEC) in Chios, Greece, 2023. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham. 2024. P. 85–102. *(Здобувачкою проаналізовано досвід Грузії щодо зміцнення доходної бази бюджетів муніципалітетів на предмет його імплементації у вітчизняну практику наповнення бюджетів місцевого самоврядування)*.

2. Abuselidze G., **Bilyak Y.**, Oliinyk L., Nehoda Y. The Impact of Public Debt on Fiscal Sustainability During and After a Pandemic. Artificial Intelligence, Digitalization and Regulation. Contributions to Management Science. Springer, Cham. 2024. P. 293–305. *(Здобувачкою розкрито прикметні риси впливу державного боргу на фінансову стійкість Грузії на предмет імплементації досвіду цієї країни в українську практику забезпечення фінансової безпеки держави в умовах зростання зовнішніх запозичень)*.

3. Davydenko N., **Bilyak Y.**, Nehoda Y., Shevchenko N. Financial security for the agrarian sector of Ukraine. Economic Science for Rural Development: 2020 International Conference. Jelgava, LLU ESAF, 12–15 May 2020. No. 53. P. 64–72. *(Здобувачкою обґрунтовано необхідність управління фінансовою безпекою агропромислових підприємств на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України)*.

4. Karachyna N., Samofalova M., **Bilyak Y.**, Drahnieva N. An analysis of variability and mutual coordination of models of economic behavior of enterprises in digital space. International Journal of Advanced Science and Technology. 2020. Vol. 29. No. 6. P. 1057–1065. *(Здобувачкою запропоновано рекомендації щодо розвитку вітчизняних цифрових платформ та регулювання їх діяльності на основі запровадження механізму державного регулювання цифрової економіки)*.

Статті у наукових виданнях,
включених до Переліку наукових фахових видань України

5. Біляк Ю. В. Зростання основних загроз для фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства. Економічний аналіз. 2013. № 12. Ч. 1. С. 28–31.

6. Біляк Ю. В. Причини зростання масштабів рейдерських захоплень в Україні: причини виникнення, типи і види рейдерських схем. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 12. С. 44–48.

7. Біляк Ю. В. Стратегія превентивного захисту корпорації проти рейдерської атаки. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 13. С. 43–48.

8. Біляк Ю. В. Корпоративні конфлікти в сучасному акціонерному товаристві: методика розпізнання. Агросвіт. 2013. № 16. С. 35–43.

9. Біляк Ю. В. Економічна безпека корпорації – як запорука розвитку корпоративного конфлікту. Агросвіт. 2014. № 6. С. 29–35.

10. Біляк Ю. В. Конфлікт інтересів та шляхи його розв’язання в господарському товаристві корпоративного типу. Економіка та держава. 2015. № 12. С. 49–53.

11. Біляк Ю. В. Конфлікти в економіці як базові чинники фінансової безпеки. Агросвіт. 2017. № 7. С. 42–47.

12. Біляк Ю. В. Дослідження конфлікту інтересів: аналіз приватного інтересу, приклади і можливі наслідки. Економічні студії. 2017. № 2. С. 11–14.

13. Біляк Ю. В. Основні загрози фінансовій безпеці корпоративних підприємств. Агросвіт. 2017. № 12. С. 20–30.

14. Біляк Ю. В. Історичні аспекти виникнення конфлікту та еволюція поглядів. Агросвіт. 2017. № 10. С. 29–38.

15. Біляк Ю. В. Особливості фінансової безпеки сільськогосподарського підприємства в загальній системі АПК. Агросвіт. 2019. № 3. С. 24–29.

16. Біляк Ю. В. Рейдерство в агросекторі: причини і наслідки. Агросвіт. 2019. № 5. С. 3–10.

17. Біляк Ю. В. Рейдерство в агробізнесі – як захиститися? Економіка і держава. 2019. № 10. С. 83–86.

18. Біляк Ю. В. Систематизація наукових поглядів на сутність фінансової безпеки. Економіка та держава. 2020. № 8. С. 78–82.

19. Біляк Ю. В. Складові, завдання та принципи фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 15—16. С. 69–74.

20. Біляк Ю. В. Особливості та принципи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі. Агросвіт. 2020. № 17–18. С. 45–52.

21. Біляк Ю. В. Сучасні концепції дослідження конфліктів інтересів. Економіка та держава. 2020. № 9. С. 80–85.

22. **Біляк Ю. В.**, Старюк В. В. Діагностика фінансового стану підприємства в системі контролінгу. Ефективна економіка. 2022. № 7. *(Здобувачкою охарактеризовано основні теоретичні засади діагностики фінансового стану підприємства в системі контролінгу, як управлінської системи прийняття стратегічних рішень)*.

23. **Біляк Ю. В.**, Суммар Д. В. Foreign Experience of Financial Support for Agricultural Sector Enterprises. Агросвіт. 2022. № 21–22. С. 60–65. *(Здобувачкою використано системний метод дослідження наукових підходів до фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва на основі комплексного аналізу його структурних елементів; за допомогою методу системного аналізу оцінено теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності фінансового забезпечення аграрного сектора)*.

24. **Біляк Ю. В.**, Суммар Д. В. Фінансово-економічні наслідки російсько – військового вторгнення для України та світу. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 21. С. 90–94. *(Здобувачкою проаналізовано дані падіння обсягів промислового виробництва та причини скорочення реального та фінансового секторів економіки, зниження ВВП та погіршення інших макропоказників у наслідок війни в Україні)*.

25. **Біляк Ю. В.**, Максимкин В. А. Важливість ролі України для фінансового стану аграрного сектору світу. Ефективна економіка. 2022. № 11. *(Здобувачкою запропоновано шляхи переробки сільськогосподарських продукції як сировини для біопалива)*.

26. Біляк Ю. В. Тіньова економіка як фактор загрози фінансовій безпеці держави. Економіка та суспільство. 2024. № 62.

27. Біляк Ю. В. Виклики та стратегії управління конфліктом економічних інтересів: аналіз та рекомендації. Агросвіт. 2024. № 10. С. 26–32.

28. Біляк Ю. В. Роль формування капіталу у фінансовому забезпеченні функціонування сільськогосподарських підприємств в Україні. Агросвіт. 2024. № 13. С. 84–90.

29. Біляк Ю. В. Вплив валютного курсу на фінансову безпеку держави. Агросвіт. 2024. № 14. С. 62–68.

30. Біляк Ю. В. Ключові умови й тенденції функціонування агропромислового комплексу в умовах сучасної економіки. Агросвіт. 2025. № 9. С. 85–94.

31. Біляк Ю. В. Фінансова поведінка аграрних підприємств: типологія стратегій і вплив на фінансову безпеку. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 15. С. 139–144.

32. Біляк Ю. В. Роль державного аграрного реєстру у цифровізації, підвищенні прозорості та забезпеченні фінансової безпеки підприємств аграрного сектору. Агросвіт. 2025. № 15. С. 140–146.

33. Біляк Ю. В. Інформаційна синергія державних реєстрів як основа фінансової безпеки в аграрному секторі. Агросвіт. 2025. № 16. С. 99–105.

34. Біляк Ю. В. Фінансова безпека агросектору: вразливість до рейдерських атак, орендних маніпуляцій та реєстрового зловживання. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 16. С. 148–155.

Тези наукових доповідей

35. Біляк Ю. В. Українське рейдерство – як неприродний перерозподіл власності. Перспективні напрями розвитку галузей АПК і підвищення ефективності наукового забезпечення агропромислового виробництва: Міжнародна науково-практична конференція

молодих вчених, м. Тернопіль, 18–19 вересня 2013 року: тези доповіді. Тернопіль, 2013. С. 142–146.

36. Біляк Ю. В. Причини виникнення та наслідки корпоративних конфліктів на агропідприємствах. Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 20–22 листопада 2013 року: тези доповіді. Київ, 2013. С. 214–215.

37. Біляк Ю. В. Актуальність використання ЗМІ для вирішення корпоративних конфліктів. Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 24–25 жовтня 2014 року: тези доповіді. Львів, 2014. Ч. 2. С. 82–86.

38. Біляк Ю. В. Стратегічні і тактичні оборонні заходи для вирішення корпоративних конфліктів. Інноваційні економічні технології для розвитку підприємств, регіонів, країн: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 24–25 жовтня 2014 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2014. Ч. 2. С. 22–25.

39. Біляк Ю. В. Специфіка корпоративного рейдерства як процес отримання юридичного та фізичного контролю над майном, бізнесом проти волі власника підприємства. Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Миколаїв, 31 жовтня 2014 року: тези доповіді. Миколаїв, 2014. С. 146–149.

40. Біляк Ю. В. Конфлікт інтересів: кого і що цікаве. Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Миколаїв, 27 квітня 2017 року: тези доповіді. Миколаїв, 2017. С. 80–83.

41. Біляк Ю. В. Конфлікт – як послідовність протиріччя інтересів між принципалом і агентом. Сучасні шляхи стабілізації фінансово-економічного стану країни: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 26–27 травня 2017 року: тези доповіді. Львів, 2017. Ч. 2. С. 44–47.

42. Біляк Ю. В. Внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці корпорації. Реформування фінансово-економічної системи в контексті міжнародного співробітництва: Міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ, 23–24 червня 2017 року: тези доповіді. Київ, 2017. С. 104–107.

43. Біляк Ю. В. Рейдерство – як загроза інвестиційної привабливості України. Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 15 жовтня 2019 року: тези доповіді. Полтава, 2019. С. 122–125.

44. Біляк Ю. В. Структурна динаміка розвитку аграрної економіки України та диспропорції розвитку базових галузей. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки України в умовах глобальних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 23–24 квітня 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 21–24.

45. Біляк Ю. В. Диспропорції розвитку базових галузей: рослинництво і тваринництво. Україна, Болгарія, ЄС: економічні, технічні та соціальні тенденції розвитку: IV Міжнародна науково-практична конференція, м. Бургас, Болгарія, 27 червня – 3 липня 2020 року: тези доповіді. Бургас, 2020. С. 66–68.

46. Біляк Ю. В. Організація механізму забезпечення фінансової безпеки суб’єктів господарювання в аграрному секторі в умовах конфліктів інтересів: Україна, Болгарія, ЄС: економічні, технічні та соціальні тенденції розвитку: V Міжнародна науково-практична конференція, м. Бургас, Болгарія, 26 червня – 4 липня 2021 року: тези доповіді. Бургас, 2021. С. 95–97.

47. Біляк Ю. В. Розвиток та виклики для аграрного сектора України. Аграрна політика України в умовах глобальних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 23–24 вересня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 112–115.

48. Біляк Ю. В. Фінансові конфлікти в військовий час: випробування війною. Стратегія інноваційного розвитку аграрних формувань України: аналітико-прогнозний

аспект: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 5–6 жовтня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2022. С. 162–165.

АНОТАЦІЯ

Біляк Ю. В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в аграрному секторі в умовах економічних конфліктів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2026.

Дисертацію присвячено теоретико-методологічному узагальненню й обґрунтуванню нового вирішення актуальної наукової проблеми щодо посилення фінансової безпеки суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах економічних конфліктів.

У роботі уточнено зміст фінансової безпеки та простежено еволюцію наукових підходів до визначення її природи. Систематизовано особливості впливу економічних конфліктів на фінансову безпеку аграрних суб'єктів господарювання, охарактеризовано підходи до формування механізмів фінансового убезпечення в аграрному секторі економіки.

Фінансове убезпечення запропоновано розглядати як процес, що охоплює: визначення, аналіз і оцінювання фінансових небезпек, спричинених економічними конфліктами; ідентифікацію оптимальної стратегії фінансової безпеки з урахуванням особливостей функціонування й управління суб'єктом господарювання; розроблення, планування та реалізацію сукупності заходів з убезпечення; побудову системи ефективного моніторингу й контролю за реалізацією управлінських рішень у сфері фінансового убезпечення.

Доведено, що економічні конфлікти, які справляють найпотужніший вплив на фінансову безпеку аграрних суб'єктів, доцільно систематизувати за десятьма ключовими групами (з виділенням підгруп і різних видів). До них віднесено конфлікти, що виникають через використанням природних ресурсів; конкурентного типу; ті, що виникають у процесі господарської діяльності між аграрними товаровиробниками, їхніми партнерами й іншими контрагентами; конфлікти, що виникають у процесі міжнародної торгівлі; трудові; еколого-економічні; конфлікти, що виникають через використання ГМО; конфлікти, що виникають через альтернативне використання земель та інших аграрних ресурсів і потужностей; енергетичні; а також майнові конфлікти власності.

Обґрунтовано механізми фінансового убезпечення аграрних суб'єктів господарювання, а саме: одноосібний (із використанням власних ресурсів або залученням зовнішнього фінансування за самостійним рішенням суб'єкта), інтеграційний (на основі кооперації та об'єднання зусиль, засобів, матеріальних і фінансових ресурсів двох або більше суб'єктів, що мають спільні інтереси) та преференційний (із залученням допомоги й підтримки держави або територіальних громад у вигляді субсидій, дотацій, пільг та інших форм підтримки). Визначено відмінності між зазначеними механізмами за суттю, цілями і завданнями, засобами та ресурсами, методами, інструментами і процесом реалізації.

Досліджено методологію оцінювання рівня фінансової безпеки, методи діагностики впливу економічних конфліктів, а також методичний інструментарій визначення потенціалу фінансового убезпечення аграрних суб'єктів в умовах конфліктної взаємодії. Показано, що методологія оцінювання рівня фінансової безпеки відрізняється залежно від обраної фінансової стратегії і провідного критерію убезпечення, вирізняється набором показників та індикаторів, методами, принципами, порядком аналізу та інформаційним забезпеченням. Доведено доцільність інтеграції сучасних аналітичних інструментів, посилення гнучкості оціночних підходів, поєднання фінансових і нефінансових індикаторів, запровадження інструментів раннього попередження та реагування, а також удосконалення комунікаційних каналів між зацікавленими сторонами.

Удосконалено методологічні засади вивчення економічних конфліктів згідно з принципами індукції за дев'ятиетапним алгоритмом: визначення природи конфлікту

та причин його виникнення/загострення; аналіз інтересів, цілей і мотивації сторін; оцінювання ресурсів і владних повноважень; моделювання сценаріїв розвитку; оцінка наслідків для сторін; аналіз ризиків посилення та можливостей послаблення; прогноз перспектив перебігу; визначення напрямів вирішення. Запропоновано здійснювати аналіз і оцінювання конфліктів за допомогою спеціальних методів на основі case study з елементами інтерв'ювання, експертних оцінок, моніторингу й аналізу медіа та публічної інформації, сценарного підходу, аналізу чутливості, стрес-тестування, що дає змогу врахувати складність і різноманітність конфліктів, виявити причинно-наслідкові зв'язки й оцінити наслідки реалізації різних стратегій і управлінських рішень.

Доведено, що посилення потенціалу фінансового убезпечення потребує запобігання впливу зовнішніх ризиків і загроз, послаблення чинників виникнення та нарощування внутрішніх загроз, розвитку адаптивності, гнучкості й здатності суб'єкта до сприйняття змін та інновацій; удосконалення управлінських функцій щодо організації фінансової діяльності, планування, внутрішнього аудиту, аналізу й контролю; посилення фінансової прозорості та поліпшення взаємодії з партнерами, контрагентами і державою.

Проаналізовано соціально-економічні умови функціонування аграрного сектору та оцінено вплив конкурентних конфліктів на ефективність діяльності й фінансову безпеку. Визначено, що в аграрному секторі поширені конфлікти конкурентного типу, обумовлені асиметричною конкуренцією, коли на одних і тих самих ринках конкурують суб'єкти, що різняться за масштабами, організаційно-правовими формами, принципами діяльності та ресурсним забезпеченням. Асиметрична конкуренція зумовлює порушення платоспроможності та викривлення ефективності господарювання (відмінності в продуктивності праці, рентабельності та використанні капіталу), що в кінцевому підсумку може призводити до втрати фінансової безпеки та звуження розмаїття аграрних суб'єктів.

Виявлено природу впливу конфліктів між товаровиробниками та контрагентами на процеси залучення і розміщення капіталу, що спонукає суб'єктів до нераціональної фінансової політики, агресивніших моделей фінансування та прийняття підвищених ризиків. Недосконалість політики залучення фінансових ресурсів обмежує маневрування в розміщенні капіталу, формує недостатню забезпеченість господарськими засобами та нераціональну структуру активів, знижує мобільність і монетизацію, провокує невиправдану кредитну політику та нераціональні підходи до формування запасів. Для врегулювання конфліктів цього типу обґрунтовано необхідність удосконалення моделей фінансової поведінки аграрних суб'єктів.

Встановлено, що для експрес-діагностики рівня фінансової безпеки та моделювання оптимального рівня убезпечення при реалізації різних фінансових стратегій доцільно застосовувати найбільш інформативні індикатори, які характеризують іммобілізацію активів, стан основного капіталу, забезпеченість оборотним капіталом і його мобільність, оборотність коштів та тривалість фінансового циклу, рентабельність діяльності і використання власного капіталу, фінансову автономію, рівень заборгованості, платоспроможність.

Обґрунтовано поділ стратегічних пріоритетів фінансової безпеки на перманентні й тимчасові з огляду на змінюваність бізнес-середовища та вплив негативних чинників. Удосконалено внутрішні й зовнішні інструменти посилення фінансової безпеки через управління конфліктними ситуаціями, визначено напрями удосконалення правового регулювання, моніторингу землекористування, розвитку антимонопольної політики та інфраструктури, бізнес-агроконсалтингу й дорадництва. Запропоновано підходи до запобігання майновим конфліктам і протидії рейдерським атакам, а також обґрунтовано розвиток децентралізованого енергозабезпечення на основі відновлюваних джерел енергії та енергетичної кооперації як підґрунтя підвищення фінансової безпеки в аграрному секторі.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансове убезпечення, фінансова політика, фінансова поведінка, фінансова стратегія, джерела фінансування, фінансовий стан, інструменти посилення фінансової безпеки, методи фінансового убезпечення, індикатори фінансової безпеки, критерії фінансової безпеки, економічні конфлікти, методи

врегулювання конфліктів, методи діагностики економічних конфліктів, аграрні суб'єкти господарювання, аграрний сектор.

ANNOTATION

Biliak Y. V. Financial security of business entities in the agricultural sector in the conditions of economic conflicts. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, specialty 08.00.08 «Money, Finance and Credit». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to theoretical and methodological generalization and substantiation of a new solution to an urgent scientific problem of strengthening the financial security of economic entities in the agricultural sector under conditions of economic conflicts.

The study clarifies the essence of financial security and traces the evolution of scientific approaches to defining its nature. The impact of economic conflicts on the financial security of agricultural entities is systematized, and approaches to the formation of financial security mechanisms in the agricultural sector of the economy are characterized.

Financial security is proposed to be considered as a process that includes the identification, analysis and assessment of financial threats caused by economic conflicts; determination of an optimal financial security strategy taking into account the specifics of functioning and management of an economic entity; development, planning and implementation of a set of financial security measures; and establishment of an effective system of monitoring and control over the implementation of managerial decisions in the field of financial security.

It is substantiated that economic conflicts exerting the strongest influence on the financial security of agricultural entities should be systematized into ten key groups with the identification of subgroups and various types. These include conflicts related to the use of natural resources; competitive conflicts; conflicts arising in the course of economic activity between agricultural producers and their partners and contractors; conflicts caused by international trade; environmental and economic conflicts; conflicts related to the use of genetically modified organisms; conflicts over alternative use of land and other agricultural resources; energy conflicts; and property ownership conflicts.

The mechanisms of financial security for agricultural entities are substantiated, namely: the individual mechanism, based on the use of own financial resources or attraction of external financing by independent decision of the entity; the integration mechanism**,** based on cooperation and pooling of efforts, material and financial resources of two or more entities with common interests; and the preferential mechanism**,** involving support from the state or territorial communities in the form of subsidies, grants, benefits and other support instruments. Differences between these mechanisms are determined by their nature, goals, objectives, resources, methods, tools and implementation processes.

The methodology for assessing the level of financial security, methods for diagnosing the impact of economic conflicts, as well as methodological tools for determining the potential of financial security of agricultural entities under conflict conditions are examined. It is shown that financial security assessment methodologies differ depending on the selected financial strategy and the leading security criterion, as well as in indicators, methods, principles, analytical procedures and information support. The necessity of integrating modern analytical tools, increasing flexibility of assessment approaches, combining financial and non-financial indicators, introducing early warning and response instruments, and improving communication channels among stakeholders is substantiated.

Methodological principles for studying economic conflicts are improved on the basis of induction through a nine-stage algorithm, including identification of the nature of the conflict and causes of its emergence or escalation; analysis of interests, goals and motivation of the parties; assessment of resources and power capacities; modeling development scenarios; evaluation of consequences for all parties; analysis of escalation risks and mitigation opportunities; forecasting prospects; and determination of resolution pathways. The application of special analytical methods

based on Case Study approaches with elements of interviewing, expert assessments, media and public information monitoring, scenario analysis, sensitivity analysis and stress testing is proposed.

It is proven that strengthening the potential of financial security requires prevention of external risks and threats, mitigation of internal risk factors, development of adaptability, flexibility and innovation capacity of economic entities, improvement of management functions related to financial organization, planning, internal audit, analysis and control, enhancement of financial transparency, and improvement of interaction with partners, contractors and public institutions.

The socio-economic conditions of agricultural sector functioning are analyzed, and the impact of competitive conflicts on operational efficiency and financial security is assessed. It is established that competitive conflicts in the sector are largely caused by asymmetric competition, where entities of different scales, organizational and legal forms, operating principles and resource capacities compete within the same agricultural markets. Asymmetric competition leads to disruptions in solvency and significant distortions in economic efficiency, which may ultimately result in loss of financial security and reduction of diversity among agricultural entities.

The nature of economic conflicts between producers and contractors and their impact on capital attraction and allocation processes is identified. Such conflicts encourage irrational financial policies, aggressive financing models and increased risk acceptance. Imperfect financing policies limit capital maneuverability, lead to insufficient and inefficient asset structures, reduce liquidity and asset monetization, provoke unjustified credit policies and irrational inventory management. To resolve such conflicts, the need to improve financial behavior models of agricultural entities is substantiated.

It is determined that for express diagnostics of financial security levels and modeling of optimal security under various financial strategies, it is advisable to apply the most informative indicators characterizing asset immobilization, condition of fixed capital, adequacy and mobility of working capital, cash turnover and financial cycle duration, profitability of operations and equity use, financial autonomy, debt burden and solvency.

Strategic priorities of financial security are substantiated to be divided into permanent and temporary ones, depending on changes in the business environment and the influence of negative factors. Internal and external instruments for strengthening financial security through conflict management are improved. Directions for enhancing legal regulation, land use monitoring, antimonopoly policy, infrastructure development, agribusiness consulting and advisory services are proposed. Approaches to counteracting property conflicts and raider attacks are substantiated, as well as the development of decentralized energy supply based on renewable energy sources and energy cooperation as a foundation for strengthening financial security in the agricultural sector.

Key words: financial security, financial safeguarding, financial policy, financial behavior, financial strategy, sources of financing, financial condition, financial security enhancement tools, financial security methods, financial security indicators, financial security criteria, economic conflicts, conflict resolution methods, diagnostic methods economic conflicts, agrarian business entities, agrarian sector.